

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ԹՈՎՄԱ ՄԵԾՈՓԵՑՈՒ՝ ԵՐԳԱՍԱՑ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԽՈՅԵՑԻ-ԽԼԱԹԵՑՈՒ
ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ († 1438)

(Ուսումնասիրություն եւ բնագրեր)

Հետագայ անտեղի մանրամասնումներից խուսափելով, սկզբից եւեթ բերում ենք այս վկայաբանության պատումի լուսազոյն ամփոփումը, որ արել է նրա բնագրերի առաջին հրատարակիչներից մէկը՝ Հ. Աճառեանը. «903. Յովհաննէս մանուկ Խլաթեցի, մականուն Խօլու կամ Հոյլու. քսանամեայ քաղցրաձայն երգիչ էր Խլաթի Սէյֆէդդին ամիրայի մօտ. քրդերը զրպարտեցին, թէ նա մի տաճիկ երգչուհու հետ ընկել է, եւ պահանջեցին մահմեդական դառնալ: Նա թուլացաւ եւ համաձայնուեց. բայց նոյն օրն եւեթ զոջալով դիմեց եկեղեցի: Հայերը մերժեցին նրան հաղորդել, ուրացող եւ անհաւատ կոչելով: Նա մնաց մէջտեղ, տանջուած հոգով եւ անօրէն արարքը ողբալով: Ծախեց իր ամբողջ ինչքը եւ աղքատների բաժանեց: Դիմելով եկեղեցի, վճռաբար յայտնեց որ պիտի դիմի նահատակութեան եւ եկեղեցու բեմի առաջ իր գերեզմանի տեղն էլ որոշեց: Մահմեդական ամբոխը բռնեց նրան եւ չարաչար տանջելուց յետոյ, քարկոծմամբ նահատակեց «1438 թ.». Նոր վկ. 284-298 (երկու խմբագրութեամբ), Ազգապ. 2089»¹: Վերջիններս գրականութեան մատնանշումներ են. առաջինը բնագրի երկու խմբագրությունների հրատարակությունն է², երկրորդը՝ վկայաբանության բովանդակության աւելի մանրամասն վերաշարադրանք³:

Աւելի նորերս նոյն բնագրին անդրադարձել է հանգուցեալ ակադեմիկոս Լեւոն Խաչիկեանը. նախ պարզել է վկայաբանության եւս մի օրինակ. «Մատենադարանի... Հ^ր 5313 ձեռագիր Յայսմաւորքի Վարդան գրիչը տուեալ ունի այն մասին, որ «Նահատակություն նոր վկային Յոհանու, որ մականուն Խոյլու ասի» խորագրով ուշագրաւ վկայաբանության հեղինակն է ոմն Թովմա վարդապետ («եւ արարողի այս սակաւ բանի Թովմայ հեզահոգի աստուածաբան վարդապետի. ամեն»)»⁴: Ապա արձանագրելով, որ «Նոր վկաներ»ում տպագրուածի համեմատ

¹ Հ. Աճառեան, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. Գ., Երեւան 1946, էջ 651-2:

² Հայոց նոր վկաները. Գիտական հրատարակություն, Աշխատասիրութեամբ Յ. Մանանդեանի եւ Հ. Աճառեանի, Վաղարշապատ, 1903 (այսուհետեւ՝ «Նոր վկաներ» ձեռով, հիմնականում շարադրանքի մէջ):

³ Ազգապատում. Հայ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ անցքերը՝ յարակից ազգային պարագաներով պատմուած, Գրեց Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեան՝ նախկին պատրիարք, հ. Բ., Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 2436-8. յօդ. 1443 (այսուհետեւ՝ Ազգապատում):

⁴ Թովմա Մեծփեցի, Պատմագրություն, Աշխատասիրութեամբ Լեւոն Խաչիկեանի, Խմբագիր Արծրունի Սահակեան, «Մագաղաթ», Երեւան, 1999, էջ ԾԱ. (այսուհետեւ՝ Մեծփեցի, Պատ-

«Հ¹⁰ 5313 ձեռագրի բնագիրը տարբերում է... լեզուական ու ոճական յատկանիշներով (ձեռագրում կան ժողովրդական բառ ու բանի անսքող հետքեր, մինչդեռ տպագիրը զերծ է դրանցից)», Խաչիկեանը եզրակացրել է. «կարծում ենք, որ այս վկայաբանության հեղինակ Թովմա «հեզահոգի աստուածաբան վարդապետը» հենց Թովմա Մեծոփեցին է»։ Ի վերջոյ՝ որպէս իր տեսակէտի հիմնաւորում, բերել է «լեզուական որոշ ընդհանրութիւններ Թովմա Մեծոփեցու այլ աշխատութիւններից եւ այս վկայաբանութիւնից» եւ եզրակացրել. «Այս ընդհանրութիւններն ուշագրաւ են, բայց ոչ ամենագոր, այնուամենայնիւ կարծում ենք, թէ առայժմ կարելի է Թովմա Մեծոփեցուն վերագրել խնդրոյ առարկայ վկայաբանութիւնը, մինչեւ որ հրապարակ կրէրուն նոր փաստեր՝ ի նպաստ կամ հակառակ մեր այս հաւանական ենթադրութեան։ Այսպիսով, Թ. Մեծոփեցու մատենագրական ցանկում տեղ ենք տալիս նաեւ վարքաբանական մի արժէքաւոր գրուածքի... Նահատակութիւն նոր վկային Յոհաննոս որ մականուն Խոյլու ասի»⁵:

Մեծոփեցու ժառանգութեան հետազոտում-հրապարակմանը նուիրուած՝ Լ. Խաչիկեանի այս արժէքաւոր, սակայն՝ անաւարտ աշխատութեան վկայակոչուած տպագրութիւնը գիտութեան մէջ լռելեայն համարուեց բոլոր առումներով անբաւարար, ուստի եւ անհրաժեշտ դիտուեց հարկաւոր լրացումներով եւ պատշաճ յաւելումներով պատրաստել նրա մի նոր հրատարակութիւն։ Այս խնդրի իրագործումը ստանձնելուց յետոյ որոշեցինք գործի սահմաններն ընդլայնել եւ նոր հրատարակութիւնը խորագրել. «Թովմա Մեծոփեցի, Պատմագրութիւն եւ Նամականի»։ Վկայաբանութեանս պատմագիտական արժէքը նկատի ունենալով, վճռեցինք հատորի մէջ ներառել նաեւ ԺԵ. դարի մատենագրին վերագրուած այս բնագիրը։ Բացայայտուած նիւթը եւ նրա քննութիւնը յանգեցրեցին աւելի ընդհանրական խնդիրների, ուստի որոշեցինք Վկայաբանութեանս քննութիւնն ու բնագրական տարբերակները ներկայացնել նախ «Էջմիածին» ամսագրում, ապա՝ ծրագրուած գրքի մէջ։

Մեր ելակէտը, բնականաբար, Խաչիկեանի յայտնաբերած Հ¹⁰ 5313ի հետ միասին, պէտք է լինէին «Նոր վկաներ»ում գործածուած ձեռագրերը։ Արդ, այստեղ բնագրի երկու խմբագրութիւնները տպագրուել են երեք եւ մէկ, ընդամենը՝ չորս ձեռագրի հիման վրայ. «Այս վկայաբանութիւնն ունին միայն Bf ձեռագիրները. Bf Մեհեկի ԺԶ. եւ Փետրուար ԻԲ. Կուռնելիոսի հարիւրապետի եւ Ս. Պողիկարպոսի վկայաբանութիւններից յետոյ... Վկայաբանութեանս մի երկրորդ խմբագրութիւնն ունի Կ ձեռագիրը, նոյն օրը, նոյն սրբերից յետոյ» (Նոր վկաներ, էջ

մագրութիւն, 1999)։ Խաչիկեանն իր այս ուսումնասիրութիւնը շարադրել է 1964 թ., առաջաբանի «Թովմա Մեծոփեցու մատենագրութիւնը» (հրատարակութեան մէջ դարձուած է. «Կեանքն ու գործը» էջ ԻԵ.) մասի ձեռագիր շարադրանքի սկզբում կայ «10. 12. [19]64» թուագրումը։

⁵ Նոյն տեղում, էջ ՕՄ.-ՕԲ.։ Այստեղ իսկ արձանագրենք, որ, ձեռագրական աւելի մեծ նիւթ ուսումնասիրելուց յետոյ, Խաչիկեանի տեսակէտը վիճարկելու կոռուաններ չենք տեսել, աւելին՝ պարզել ենք հեղինակի «Թովմա վարդապետ» անունը հաստատող եւս հինգ ձեռագիր։

291): Կարողացանք պարզել, որ B-ն Մաշտոցեան Մատենադարանի (այսուհետեւ՝ ՄՄ) Հ¹ 3783 ձեռագիրն է (մեր շարքում՝ Մ), f-ը՝ ՄՄ Հ¹ 4547ը (Յ), r-ը՝ ՄՄ Հ¹ 992 (Կ), y-ն՝ ՄՄ Հ¹ 7407 (Զ)⁶:

Պատշաճ նկարագրությունների չգոյութեան պատճառով այլ ձեռագրերի գոյութեան պարզումը հնարաւոր էր միայն Յայսմաւուրք ժողովածուի Գրիգոր Խլաթեցու խմբագրութեան հարիւրաւոր ձեռագրերն⁷ ստուգելու եղանակով: Նկատելով, որ մի այլ տեղ այս վկայաբանությունը Մեհեկի ԻԹ. եւ Մարտի Է. օրն է (Վահիկոս եպսկոպոսի, Երմոսի, Պապինոսի եւ Պողինոսի վարքերից յետոյ)⁸, սկսե-

⁶ Մրանցից երկուսի պարզումը յաջողութեամբ բաւական մեծ ջանքերի գնով. ա. Ախալցխայի Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցուն պատկանած Յայսմաւուրքի (y) ներկայ ՄՄ Հ¹ 7407ը գտանք Ախալցխայից Մատենադարան եկած բոլոր ձեռագրերն ստուգելով. բ. Էջմիածնի Գեորգեան ձեմարանի գրադարանին պատկանածը (f)՝ ՄՄ Հ¹ 4547ը գտնելու համար նախ նկատի առանք մինչեւ 1915ը Էջմիածնի մատենադարանում եղած՝ այս վարքը պարունակող բոլոր ձեռագրերը, ապա՝ համոզուելով, որ 4547ի եւ «Նոր վկաներ»ի մէջ փայտանանիշն ունեցող ընթերցումները լիովին նոյնական են: Փաստաթղթային հիմքերի չգոյութեան պատճառով վերջինիս՝ ձեմարանի գրադարանին պատկանած լինելն արտայայտուած չէ հանգուցեալ մեծավաստակ բանասէր Օննիկ Եզանեանի հետեւեալ աշխատանքների մէջ. Գեորգեան ձեմարանի հայերէն ձեռագրերի հաւաքածուն.- Էջմիածին, 1969/Դ., էջ 45-7. Մատենադարանի ձեռագրական հաւաքածուները.- Յուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, Հատոր Ա., Երեւան, 1965, էջ 69: Այսուհանդերձ, այս փաստը մտածել տուեց, որ բնագրագիտական խնդիրների առաջընթացն ապահովելու համար արժէ մէկ առ մէկ քննել, պարզել ու առանձին յօդուածներով ներկայացնել թէ՛ «Հայոց նոր վկաներ»ի եւ թէ՛ ընդհանրապէս ԺԹ. դ. վերջերի եւ Ի. դ. առաջին քառորդի բնագրական բոլոր հրատարակությունների մէջ գործածուած ձեռագրերի ներկայ հաւաքածուներն ու գոյքահամարները: Ի դէպ, այսպիսի շնորհակալ աշխատանք անում էր նոյն Օ. Եզանեանը. տե՛ս «Էջմիածին» ամսագրում տպուած նրա հետեւեալ յօդուածները. Յովհաննէս եպսկոպոս Շահխաթունեանցի «Ստորագրութիւն կաթողիկէ Էջմիածնի» աշխատութեան մէջ յիշատակուած ձեռագրերը (1972/Ը., էջ 62-4). Մարի Բրոսէի՝ Էջմիածնի գրատան ձեռագրերի ցուցակը (1970/ԺԲ., էջ 50-2). Կոմս Ա. Ս. Ոււլարովի «Էջմիածնի Մատենադարանը» յօդուածում յիշատակուած ձեռագրերը (1973/Ը., էջ 33-4). Մուրիէի «Էջմիածնի մատենադարանը եւ հայկական ձեռագրերը» (1971/ԺԲ., էջ 44):

⁷ Յայտնի է, որ «Նոր վկաներ»ի նիւթը քաղուած է մեծ մասամբ այս խմբագրութեան տարբեր օրինակներից, իսկ սրա մասին կարդում ենք. «Գրիգոր Օերենցի խմբագրութիւն, սկսում է Նաւասարդի 1ով, ամենածաւալունն է եւ ամենատարածուածը: Միայն Երեւանի Մեսրոպ Մաշտոցի անուան Մատենադարանում պահպանւում են 257 ամբողջական ձեռագիր օրինակներ, մինչ մնացեալ բոլոր խմբագրութիւնների ձեռագրերի ընդհանուր թիւը նոյն Մատենադարանում 18ն է».- Յայսմաւուրք Տէր Բարայէի. Ա. Յունուար, Աշխատասիրութեամբ՝ Տ. Եզնիկ Արքեպիսկոպոս Պետրոսեանի, Աշխատակցութեամբ՝ Մ. Ապրեսեանի, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հրատարակչութիւն, 2008, էջ 3:

⁸ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, հտ. Ե. - Յայսմաւուրք- Գանձարան- Տաղարան- Տօնացոյց, Յօրինեց Հ. Սահակ վ. Ճեմճեմեան, Վենետիկ - Ս. Ղազար, 1995, էջ 175՝ Մխիթարեան Վենետիկի ձեռ. Հ¹ 1812/737. 380բ-7ա (1581 թ., Խիզան, գրիչ՝ Յոբ սրկ., ծաղկող՝ Մարտիրոս, ստացող՝ Խաչատուր քիյ.): Վկայաբանութեան այլ օրինակներ տե՛ս Յուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, Կազմեց Հ. Յակովբոս վ. Տաշեան, Վիեննա, 1895, էջ 71՝ Մխիթարեան Վիեննայի ձեռ. Հ¹ 10. 248ա-50ա (Յայսմաւուրք, ԺԶ. դ.). նոյն տեղում, էջ 898՝ Մխիթ. Վիեննայի ձեռ. Հ¹ 4, 349ա (Յայսմաւուրք, 1603 թ., Լվով, գրիչ եւ ծաղկող՝ Ղազար, ստացող՝ Կատարինէ): Վկայաբանու-

ցինք Մատենադարանի բոլոր ձեռագրերում Փետրուարի 22ի եւ Մարտի 7ի ներքոյ փնտրել խնդրոյ առարկայ բնագիրը. միաժամանակ, մեր բարեկամ, բանասէր Վարդան Դերիկեանը նոյն եղանակով թերթեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հաւաքածուի ծերեկցեան ութ Յայսմաւորքները. արդիւնքում յայտնի հինգին գումարուեց եւս 16 օրինակ (14ը Երեւանում, 2ը՝ Էջմիածնում⁹), ընդամենը՝ 21 ձեռագիր¹⁰: Վերջիններս նախ զատեցինք ըստ խմբագրութիւնների. ընդարձակը 13 օրինակ, համառօտը՝ 8, սրանց մէջ էլ արեցինք ժամանակագրական դասաւորում¹¹ եւ ստացանք հետեւեալ պատկերը¹² («Նոր վկաներ»ի մէջ գործածուածների պայմանանիշերը դրել ենք մերիւնների կողքը, փակագծերի մէջ՝ «2 (y)», գոյքահամարներից անմիջապէս յետոյ նշել ենք ձեռագրերի մէջ բնագրի զբաղեցրած էջահամարները¹³).

թիւնս կայ նաեւ մեր նկարագրած՝ Քիւրտեան հաւաքածուի (Վենետիկ) Հ^մ 281 Յայսմաւորքում (Եւրոպիա, 1683 թ., գրիչ Մկրտում Շօշեցի, ստացող մահտեսի Յովհաննէս, Բաղդասար, Մինաս. 230ա-1բ «Յայսմ աւուր վկայաբանութիւն նոր վկային Քրիստոսի մանկան Յոհանիսի [Խլաթեցու]»): Քանի որ ձեռագրացուցակների նկարագրութիւններով վկայաբանութեան օրինակների ո՞ր խմբագրութեանը պատկանէր ենթադրելն անհնար է, ուստի մեր ներկայ խնդրի համար աւելին անօգտակար համարելով, առայժմ բաւարարուում ենք այլ հաւաքածուների օրինակների այս նմուշների յիշատակմամբ:

⁹ Շնորհակալ ենք թէ՛ Վարդան Դերիկեանին եւ թէ՛ Տիգրան արկ. Բաղումեանին, որ արեց այս երկու ձեռագրի անհրաժեշտ էջերի լուսանկարումը:

¹⁰ Յայսմաւորքը շատ գործածական ծիսամատեան էր, այդ պատճառով շատ օրինակներ հնում ենթարկուել են պարբերական նորոգումների, որոնց հետեւանքով եւ յաճախ ձեռագրերի թերթերը հնուց ի վեր խառնուած են: Այս եւ այլ պատճառներով վստահ ենք, որ Մատենադարանի ձեռագրերի մէջ կարող են լինել վկայաբանութեանս այլ օրինակներ եւս, որ փնտրման մեր եղանակի պատճառով չեն նկատուել: Ընդհանրապէս այս տեսակ որեւէ բնագրի բոլոր օրինակները պարզելը հնարաւոր է միայն Օերենցի Յայսմաւորքի բոլոր ձեռագրերի կատարեալ նկարագրութիւններ ունենալուց յետոյ. այլապէս 600-700 թերթանոց մի քանի հարիւր ձեռագիր ծայրէծայր թերթերը լիովին անիմաստ է: Աւելին՝ ներկայ դէպքում նոր օրինակներ համեմատելը, վստահ ենք, օգտակար նոր բան քիչ էր տալու:

¹¹ Միակ շեղումն արել ենք Ա՝ Հ^մ 5313 ձեռագրի համար, որովհետեւ Թովմա Մեծովեցու այլ գործերի հետ Լ. Խաչիկեանի նկատած ոճական նմանութիւնները համընկնում են ճիշտ սրա ինքնայատուկ ձեւերին, որոնք, մեր համոզմամբ, նաեւ բնագրի հեղինակային սկզբնագրի հետքեր են. այս խնդրին կանդրադառնենք ստորեւ:

¹² Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռագրերի տուեալները քաղել ենք հետեւեալից՝ Յուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի. Հատոր Ա-Բ. Կազմեցին՝ Օ. Եզանեան, Ա. Զէյթունեան, Փ. Անթաթեան, Խմբագրութեամբ՝ Լ. Խաչիկեանի, Ա. Մնացականեանի, Երեւան, 1965, 1970 (Ղ օրինակը որեւէ տեղ նկարագրուած չէ, ուստի մենք ենք նկարագրել): Իսկ Էջմիածնի (Էջմ.) ձեռագրերի տուեալներն առել ենք՝ Նուբար Միքայէլեան, Յուցակ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նոր ստացուած ձեռագրերի. - «Էջմիածին», 1950/Թ-Ժ., էջ 81-4, 1952/Ա., էջ 77-9: Ձեռագրերի գրչութեան հանգամանքները չենք արծարծել, որովհետեւ մեր ներկայ նպատակից դուրս է եւ վերաբերում է Օերենցի Յայսմաւորքի ձեռագրական աւանդոյթի քննութեան խնդիրներին շարքին:

¹³ Էջմիածնական («Էջմ.») երկուսից բացի, միւսները Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռագրեր են, ուստի համարներից առաջ տվորական եւ մեր ընդունած ՄՄ համառօտումը չենք գրել:

Ա. ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- Ա. Հ¹ 5313, 581ա-3բ. 1465 թ., ԺԵ. դ. (1476, 1486ից յետոյ), Վան, գրիչ՝ Վարդան երեց, Նիկողայոս (Ա), Կարապետ (Բ), ստացող՝ Աւետիս քիյ (Ա, Բ), կազմող՝ Ներսէս վարպետ (1572 թ.)¹⁴. 604 թերթ, թուղթ, 36x26. երկսիւն, բոլորգիր, 36 տող:
- Բ. Հ¹ 4472, 367ա-9բ. Յայսմաւորք, 1452-1457 թթ., Լիւմ, Սուխարայ վանք, Արզէլան, գրիչ՝ Ղազար, Հերապետ քիյ, Յովանէս, ծաղկող՝ Մինաս, ստացող՝ Ստեփաննոս քիյ, միտ Ղարիպշահ¹⁵. 668 թերթ, թուղթ, 32x21,5, երկսիւն, բոլորգիր, 39 տող:
- Գ. Հ¹ 4688, 379ա-80բ. Յայսմաւորք, ԺԶ. դ. (1573 թ.), Բաղէշ, գրիչ՝ Առաքել եպս, ծաղկող՝ Մելքիսէթ, ստացող՝ խօջայ Պուտախ. 659 թերթ, թուղթ, 42x29, երկսիւն, բոլորգիր, 37 տող:
- Դ. Հ¹ 7421, 331բ-4բ. Յայսմաւորք, 1667 թ., Աւետարանոց գիւղ (Վարանդ), գրիչ՝ Խոսրով, ստացող՝ Հռիփսիմէ մայրապետ, մելիք Բաղի, Մարտիրոս պարոնտէր եպս., 596 թերթ, թուղթ, 37,5x23,5. երկսիւն, բոլորգիր, 35 տող:
- Ե. Հ¹ 9890, 268ա-70ա. Յայսմաւորք, 1673 թ., Ադլերձ գիւղ, գրիչ՝ Յովանէս քիյ, ստացող՝ Մինաս քիյ, 515 թերթ, թուղթ, 37,2x23. երկսիւն, բոլորգիր, 42 տող:
- Զ (Կ). Հ¹ 7407, 302բ-5ա. Յայսմաւորք, 1681 թ., Արզրում, գրիչ՝ Դաւիթ երեց, ստացող՝ Ալեքսանոս Շիւնոցցի. 548 թերթ, թուղթ, 40,2x27,5. երկսիւն, բոլորգիր, 39 տող:
- Է. Հ¹ 7380, 327բ-9բ. ԺԷ. դ. (1682ից առաջ), Արզրո՞ւմ, գրիչ՝ Դաւիթ, Աւետիք, կազմող՝ Թորոս (1692 թ.), ստացող՝ Մեսրոպ քիյ (հետագայ՝ Խօջայ Փիրի, Կարապետ Թալնեցի՝ 1692 թ.). 651 թերթ, թուղթ, 43,2x28,5. երկսիւն, բոլորգիր, 37 տող:
- Ը. Էջմ. Հ¹ 88, 68ա-70ա. Յայսմաւորք, 1685 թ., Շօշ (Սպահան), գրիչ՝ Ստեփանոս եւ Մարտիրոս քիյք, ստացող՝ Չիք Աւետիք եւ իր ընտանիք. 332 թերթ, թուղթ, 35x23,5. երկսիւն, բոլորգիր, 35 տող:
- Թ. Հ¹ 4762, 322ա-6ա. Յայսմաւորք. 1686 թ., գրիչ՝ Պետրոս, Մարկոս, Տէր Յակոբ, ստացող՝ Տէր Աւետիս, պարոն Խաչատուր. 490 թերթ, թուղթ, 32x21. երկսիւն, բոլորգիր, 31 տող:
- Ժ. Հ¹ 3814, 274ա-5բ. Յայսմաւորք, 1699 թ., Քարթմանիկ, գրիչ՝ Արիստակէս երեց, ստացող՝ Ուլուխան. 474 թերթ, թուղթ, 36x25, երկսիւն, բոլորգիր, 39 տող:
- Ի. Հ¹ 3811, 306բ-8բ. Յայսմաւորք, ԺԷ. դ., գրիչ՝ Յակոբ, ստացող՝ Կարապետ եպս., 530 թերթ, թուղթ, 40,5x26, երկսիւն, բոլորգիր, 37 տող:

¹⁴ Գրչութեան գլխաւոր յիշատակարանը տե՛ս ԺԵ. դարի հայերէն ձեռագրերի յիշատակարաններ, Կազմեց Լ. Ս. Խաչիկեան, հ. Բ.՝ 1451-1480 թթ., Երեւան, 1958, Հ¹ 286, էջ 233-5 (այսուհետեւ՝ ԺԵ. Բ., նաեւ՝ Ա. - Երեւան, 1955):

¹⁵ Գրչութեան գլխաւոր յիշատակարանը տե՛ս ԺԵ. Բ. Հ¹ 111, էջ 79-80:

Լ. Հ¹⁶ 4790, 234բ-6բ¹⁶. Յայսմաւորք, ԺԷ. դ., գրիչ՝ Յովհաննէս, ստացող՝ Խոսրով կր., 306 թերթ, թուղթ, 35,5x26. երկսիւն, բոլորգիր, 37 տող:

Խ. Հ¹⁶ 9088, 274բ-6բ. Յայսմաւորք, 1703 թ., Սարդարի Թալայ գիւղ (յերկիրս Զակամ), գրիչ՝ Արիստակէս երէց, ստացող՝ մհտ. Եսայի, Ոսկան տանուտէր, Մէլքում աղսաղկալ. 495 թերթ, թուղթ, 34,7x23,5. երկսիւն, բոլորգիր, 39 տող:

Բ. ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Օ. Հ¹⁶ 4722, 428բ-30ա. Յայսմաւորք, ԺԶ. դ. (1510ից յետոյ), գրիչ՝ Զաքարիա, ստացող՝ Մարտիրոս. 713 թերթ, թուղթ, 37x25. երկսիւն, բոլորգիր, 35 տող: Ի տարբերութիւն մեր մնացեալ օրինակների, դրուած է Մեհեկի ԻԹ. եւ Մարտի Է. օրը: Այս խմբագրութեան հնագոյնը լինելով հանդերձ, անփոյթ օրինակութիւն է, բացթողումներ շատ ունի, նաեւ՝ էական տեղաշարժ (55րդ նախադասութիւնը օրինակուած է 57րդից յետոյ):

Կ (r). Հ¹⁶ 992, 505ա-6բ. Ճառընտիր, 1651 թ., Եղեսիա, գրիչ՝ Մաղաքեա, ստացող՝ Ոսկան Նախչիվանցի (վաճառական)¹⁷. 508 թերթ, թուղթ, 28,47x19. երկսիւն, նոտրգիր, 32 տող:

Հ. Հ¹⁶ 10355, 327ա-8բ. Յայսմաւորք, 1656 թ., Եւդոկիա, գրիչ եւ ծաղկող՝ Մկրտիչ ջահընկալ, ստացող՝ մհտ. խօջայ Կիրակոս եւ որդին՝ մհտ Ներսէս¹⁸, 620 թերթ, թուղթ, 42,5x28,5. երկսիւն, բոլորգիր, 38 տող:

Ձ. Հ¹⁶ 4548, 382բ-5ա. Յայսմաւորք, 1664 թ., Հոռոմայրի գիւղ (Լօռի), գրիչ՝ Ներսէս դպիր, Յոհան քիյ, ստացող՝ Պօղոս եպս., Զագարիա աբղ, 679 թերթ, թուղթ, 43x27, երկսիւն, բոլորգիր, 32-36 տող:

Ղ. Հ¹⁶ 11131, 294ա-5բ. Յայսմաւորք, 1679 թ., Եւդոկիա, գրիչ՝ Աստուածատուր դպիր, ծաղկող՝ Մկրտիչ քիյ (գրչի հայրը), ստացող՝ Հինտիստանցի մահտեսի Սէֆէր. 517 թերթ, թուղթ 40x28. երկսիւն, բոլորգիր, 39 տող:

Ճ. Էջմ. Հ¹⁶ 20, 53բ-5ա. Յայսմաւորք, ԺԷ. դ., գրիչ՝ Յակոբ քիյ, ստացող՝ պարոն Մկրտիչ. 310 թերթ, թուղթ, 38x25. երկսիւն, բոլորգիր, 35 տող:

Ս (B). Հ¹⁶ 3783, 284ա-5ա. Յայսմաւորք, 1704 թ., Թօխադ, գրիչ եւ ծաղկող՝ Գէորգ Թօխադցի, ստացող՝ Ստեփան Դարաշամբեցի. 489 թերթ, թուղթ, 43x28. երկսիւն, բոլորգիր, 40 տող: Կրկին անփոյթ օրինակութիւն է, այլեւ՝ բնագրի երկրորդ կէտում հատուածների բացթողումներ ունի:

Յ (f). Հ¹⁶ 4547, 293բ-5ա. Յայսմաւորք, 1709 թ., Գերմանիկէ (Մարաշ), գրիչ՝ Սարգիս, ստացող՝ Ղարտաշ, Արութեն, Աւետիք, Պաղտասար, Ոհան (եղբարք). 582 թերթ, թուղթ, 42x30, երկսիւն, բոլորգիր, 41 տող:

Այսպիսով, Ա. խմբագրութեան՝ գրչութեան վայրը յայտնի օրինակները գրուել

¹⁶ Բոլոր էջերի վերին 4-5 տողն ընկած՝ թափուած կամ եղծուած է, բայց այս ձեռագիրը մեր կազմած բնագրի համեմատ էական տարբերութիւններ գրեթէ չունի:

¹⁷ Գրչութեան յիշատակարանները տե՛ս Հայերէն ձեռագրերի ԺԷ. դարի յիշատակարաններ, հ. Գ. 1641- 1660 թթ., Կազմեց Վազգէն Յակոբեան, Երեւան, 1984, Հ¹⁶ 684, էջ 430-1:

¹⁸ Գրչութեան յիշատակարանները տե՛ս նոյն տեղում, Հ¹⁶ 1103, էջ 727-9:

են Վանում (Ա), Լիւմ, Սուխարայ եւ Արգելյան վանքերում (Բ), Բաղէշում (Գ), Վարանդի Աւետարանոց գիւղում (Դ), Միւնիքի Աղուերձ գիւղում (Ե), Կարինում (Զ, Է), Սպահանում (Ը), Ուտիքի Քարթանիկ գիւղում (Ժ), Զակամի Սարդարի Թաւայ գիւղում (Խ). սրանց գրչութեան ժամանակի պատկերն է. ԺԵ. դ. (ԱԲ), ԺԶ. դ. (Գ), ԺԷ. դ. (Ե-Լ), ԺԸ. դ. (Խ): Երկրորդի գրչութեան յայտնի վայրերն են. Եղեսիա (Կ), Եւրոկիա (Հ, Ղ, Ս), Լոռիի Հոռոմայր գիւղ (Ձ), Մարաշ (Յ). գրչութեան ժամանակը. ԺԶ. դ. (Ծ), ԺԷ. դ. (Կ-Ճ), ԺԸ. դ. (ՍՅ): Գրչութեան վայրերի ցանկին աւելացնելով վերը յիշատակուած վեներիկեան եւ վիեննական ձեռագրերինը՝ Խիզան, Լվով եւ կրկին Եւրոկիա, տեսնում ենք ԺԵ-ԺԸ. դարերի գրեթէ ամբողջ հայաբնակ աշխարհը (Ծերենցի Յայսմաւորքի օրինակների պատկերն ընդհանրապէս նոյնն է՝ աշխարհագրական աւելի լայն ու համապարփակ ընդգրկումով):

Բնագրի ձեռագրական պատկերի լրութեան համար նշենք նաեւ, որ, իրենց յայտնի ամբողջական օրինակներից բացի, «Նոր վկաներ»ի կազմողներն արձանագրել են Յովհաննէս Խլաթեցի սրբի անուան մի յիշատակութիւն. «Նոյնը ունի նաեւ P էջ 268ա (նոյն օր, նոյն սրբերից յետոյ)»¹⁹, հետեւեալ համառոտութեամբ. «Յայսմ աւուր յիշատակ է եւ վկայաբանութիւն նոր վկային Քրիստոսի մանկան միոյ Յոհաննէս անուն կոչեցեալ, որ մականունն Հոյլու ասի. կատարեցաւ ի անաւրինաց ի փառս Քրիստոսի» (Նոր վկաներ, էջ 291): Վերջում «Աստուծոյ» բառի յաւելումով ճիշտ նոյնը գտել ենք նաեւ՝ ՄՄ Հ^ն 6198 Յայսմաւորքի²⁰ 250ա էջում. կայ նաեւ երրորդը՝ ՄՄ Հ^ն 4569 Յայսմաւորքի²¹, էջ 331ա. «Յայսմ աւուր կատարեցաւ Յոհաննէս Խոյլուն ի Ղլաթ քաղաքի, ՊԶԶ. թուականութեանս մերում, որոյ աղօթիւքն ողորմի Քրիստոս Աստուած ստացողի գրոցս պարոն Աղբուղին եւ ծնողաց նորին»:

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԹՈՎՄԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏ անունը պահպանուել է Ա. խմբագրութեան վեց ձեռագրի վերջին նախադասութեան մէջ. սրա առաւել հարազատ տարբերակ համարում ենք ԴԵԹԻԼ օրինակների աւանդածը, իսկ Ա ձեռագրինն ստացողների անուններով ընդմիջուած եւ աղաւաղուած է (տե՛ս Ա.76): Իսկ պատասխանելու համար այն հարցին, թէ այս ԹՈՎՄԱ վարդապետը իսկապէ՛ս Մեծոփեցին է, զուգադիր բերենք նրա Պատմութեան եւ այս վկայաբանութեան՝ Լ. Խաչիկեանի նշած «լեզուական որոշ ընդհանրութիւններ»ը²², աւելացնելով նաեւ մեր նկատածները.

¹⁹ Այս ձեռագիրն է՝ Էջմիածնի հին 1496, Կարինեանց 1458, որ է՝ ՄՄ Հ^ն 1507. Յայսմաւորք, ԺԷ. դ., գրիչ՝ Ագարիա երէց, ստացող՝ գրչի հայր Կարապետ երէց. 502 թերթ, թուղթ, 40,8x24,5. երկսիւն, բոլորգիր, 41 տող (իսկապէս 268ա էջում կայ բերուած յիշատակութիւնը):

²⁰ 1512 թ., Դրախտիկ գիւղ (Ծաղկեոց երկիր), գրիչ՝ Մարտիրոս, ծաղկող՝ Յովհաննէս կր. (1624 թ.), ստացող՝ Ներսէս քիչ:

²¹ ԺԶ. դ., գրիչ՝ Դաւիթ, Մկրտիչ, Կարապետ, ստացող՝ Աղբուղա, Շահնիսազ:

²² Հմմտ. Մեծոփեցի, Պատմագրութիւն, 1999, էջ ԾԱ.:

Մեծովեցի, Պատմություն ²³	Վկայաբանություն
Բայց որ մարդասպանն էր ի սկզբանէ Իսկ բանսարկուն սատանայ, որ ի եւ չարանախանձն Բելիար, որպէս սկզբանէ մարդասպանն է եւ ուսուցիչ միաբանեցոյց ընդ ինքեան զդասս հրե- չարին, արկեալ նախանձ եւ ատելու- ղինաց - 22.1	թիւն ի սիրտ աւձաբարոյ եւ նենգաժոտ լցեալ չարութեամբ, պղծութեամբ հնա- ազգին մարաց - Ա.6
Ինչք բանսարկուն սատանայի - Բ.2	
զգանկությունն սատանայական... «Ձի նա մարդասպան էր ի սկզբանէ» [Յովհ. Ը. 44]՝ ըստ հրամանի փրկչին մերոյ ²⁴ - ՂԱ.8	
նենգաւոր ազգն մարաց - ԼԳ.4	
եւ ի սոյն աւուրս եկն նենգաժոտ եւ անողորմ քուրդն Բաղիշոյ - ԽԵ.1	
բաղայս անուղայս դնելով ի վերայ նո- ցին - ՀԳ.4	բաղայս անուղայս կամեցաւ դնել ի վե- րայ ծառային Քրիստոսի - Ա.7
եւ բաղայս անուղայս կամէին դնել սուրբ ճգնաւորին - 22.3	
Ահա նոյն տեսակին պատկանող նաեւ մեր յաւելումը.	
Մեծովեցի, Պատմություն	Վկայաբանություն
Եւ երանի էր տեսողացն եւ լսողացն, որք զնա տեսանէին - ԺԸ.14	մինչ զի զարմանալի էր տեսաւդացն եւ լսաւդացն - Ա.1

Ի վերջոյ, ԺԵ. դարի յիշատակարանների Ա-Գ. հատորների անուանացանկե- րը եւ Հ. Աճառեանի Անձնանունների բառարանում առկայ «Թովմա վարդա- պետ»ներին վերաբերող յօդուածներն ուշադիր ընթերցելով, ԺԵ. դ. առաջին կէ- սին չգտանք Թովմա անունով մի այլ մատենագիր, որին կարելի լինէր վերագրել այս վկայաբանութեան հեղինակությունը: Աւելացնենք մի վերջին՝ թէական փաս- տարկում եւս. գիտենք, որ Մեծովեցին 1436 թ. Արծկէից փախել էր Բաղէշ, որի վանքերում մնացել է երեք տարի²⁵, որ եթէ համարենք 1436-1438 թուականները, ապա նա կարող էր Յովհաննէս երգասացի վկայութեան մասին տեղեկանալ Բա- ղէշից Արծկէ վերադարձին՝ Խլաթով անցած ժամանակ (Խլաթը Բաղէշից Արծկէի

²³ Քաղուածքների վերջում նշում ենք բնագրի՝ Խաչիկեանի արած հատուածումների, եւ նա- խաղասութիւնների՝ մեր նշանակած համարները՝ 22.1 եւ այլն:

²⁴ Մեծովեցու Պատմութիւնից այս սինակի առաջին երեք վկայակոչումները մերն են, Լ. Խա- չիկեանը նշել է միայն Վկայաբանութեան սրանց համարժէք հատուածը:

²⁵ Տե՛ս Մեծովեցի, Պատմագրություն, 1999, էջ 187-9. հմմտ. ԺԵ. Ա., Հ^ր 508, էջ 465. Ստեփանոս գրիչը 1436 թ. Բաղէշում գրած Յայսմաւորքի մէջ արձանագրել է. «Յայսմ ամի մեծ վարժա- պետն Թովմայ եւ Կարապետ՝ եօթն վարդապետաւք եւ այլ բազում աշակերտաւք փախս- տեալ եկեալ ի գաւառէն Արճիշոյ՝ առ մեզ կային ժամանակ ինչ, եւ ի նոցին շնորհաբաշխ եւ առատաբոխ իմաստիցն բազումք օգտեցան պէսպէս ուսմամբ»:

ճանապարհի վրայ է), եւ յաջորդող յարմար պահին գրել նրա վկայաբանութիւնը, իսկ սա լիովին համապատասխանում է Վկայաբանութեան գրուելու ենթադրական ժամանակին (տե՛ս ստորեւ): Այսպիսով, ձեռագրական նոր նիւթով եւ նոր փաստարկներով հանդերձ, Լ. Խաչիկեանի եզրակացութիւնը մնում է ուժի մէջ. «առայժմ կարելի է Թովմա Մեծոփեցուն վերագրել խնդրոյ առարկայ վկայաբանութիւնը, մինչեւ որ հրապարակ կրէրուն նոր փաստեր՝ ի նպաստ կամ հակառակ մեր այս հաւանական ենթադրութեան»²⁶: Այս ամէնով հանդերձ, առայժմ անպատասխան է մնում այն հարցը, թէ Մեծոփեցին կամ «Վկայասէր Թովման», որ «իբր «Պատմութեան» էջերում տեղ է տուել Գրիգոր Խլաթեցու, Բւսուֆ Թաւրիզեցու, Յակոբ Ովսանանցի, Ղազար Բաղիշեցու, Թովմա Պուտլիկվանեցու, Մուրատշահ Արծկեցու, Ջաքարէ տանուտիրոջ տարբեր ծաւալի ու տարողութեան վարք-վկայաբանութիւններին»²⁷, ինչո՞ւ այս մէկն իր Պատմութեան մէջ չի մուծել. հաւանական՝ գուցէ վրիպել է կամ չի հասցրել, պատասխանները կարող են լինել սոսկ վարկած-ենթադրութիւններ:

Մարտիրոսութեան ԺԱՄԱՆԱԿԻ խնդիրը ներկայացնելու ամենասեղմ եղանակը կրկին Աճառեանից բառացի քաղելն է. «Թուականի համար մեր բնագրերը համաձայնութեամբ ունին ՊԶԶ. Փետրուար 22, բարեկենդանի նախորդ շաբաթ օրը»²⁸: ՊԶԶ. թուին (Փետր. ԻԲ.) ըստ սովորական հաշուի համապատասխանում է քրիստոնէական 1437 թիւը: Բայց այս 1437 թուին՝ Ջատիկը Մարտ 31ին լինելով, Բարեկենդանը գալիս է Փետրուար 10ին, ուստի համաձայն չէ մեր բնագրի մանրամասն տեղեկութեանց: Յաջորդ տարին է 1438, որ Ջատիկը Ապրիլ 13ին գալով, Բարեկենդանը պատահում է Փետրուար 23ին, եւ 150 հայրապետաց տօնը՝ Փետրուար 22 շաբաթ օրը: Այս պատճառով եւ սրբի նահատակութեան թուականը դնում ենք ո՛չ թէ 1437, այլ ճշտիւ 1438 Փետրուար 22 շաբաթ»²⁹:

Վկայաբանութիւնը գրուել է, բնականաբար, սրբի նահատակութեան օրից՝ 1438 թ. Փետրուարի 22ից յետոյ: Թէեւ շարադրանքը հիմքեր չի տալիս վստահօրէն պնդելու, որ հեղինակը ներկայ է եղել դէպքերին, սակայն Ա. Խմբագրութեան մէջ առկայ մանրամասներից զգացում է, որ այն գրուել է իրադարձութիւնից ո՛չ շատ ժամանակ անց. թւում է շատ չենք սխալուի, եթէ համարենք, որ նոյն 1438 թ. ընթացքում: Գիտենք, որ Յայսմաութի նիւթերը հաւաքող-խմբագրող Գրիգոր Ծերենցը նահատակուել է դրանից է՛լ աւելի առաջ՝ 1425 թ. Մայիսի 27ին³⁰: Ուրեմն, Վկայաբանութիւնը պէտք է գրուած լինի 1438 թ., իսկ Ծերենցի

²⁶ Մեծոփեցի, Պատմագրութիւն, 1999, էջ ԾԲ.:

²⁷ Նոյն տեղում, էջ Ծ.:

²⁸ Մեր համեմատած բոլոր ձեռագրերում եւս նոյնն է:

²⁹ Նոր վկաներ, էջ 291-2. հաշուիս կրկնումը տե՛ս նաեւ Ազգապատում, Բ., էջ 2438, յօդ. 1443:

³⁰ Հմմտ. Նոր վկաներ, էջ 264, ուր մահուան օր համարուել է 1426 թ. Մայիսի 19ը. մինչ վկայութեանը վերաբերող բոլոր տեղեկութիւնները քննել եւ 1425 թ. Մայիսի 27ը հաստատել են՝ Արտաշէս Մաթեոսեան, Սեդա Մարաբեան, Գրիգոր Ծերենց Խլաթեցի, Երեւան, 2000, էջ 35: Այստեղ Խլաթեցու Յայսմաութիւն վերաբերող մասը (էջ 77-9) մանրամասների մէջ չմտած,

ժողովածուի մէջ մուծուել է մեր ունեցած հնագոյն (Բ) ձեռագրի գրչութեան 1452 թ. առաջ: Եթէ նրա հեղինակ Թովմա վարդապետը Ծերենցի գրական վաստակին քաջատեղեակ Մեծոփեցին է, եւ եթէ ինքն է այն մուծել Յայսմաւորք, ապա դա պէտք է անէր իր մահից՝ 1446 թ. Մայիսի 15ից առաջ, այսինքն՝ 1439-1445 թթ. ընթացքում:

ՎԿԱՅԻ ՄԱԿԱՆՈՒՆՆ առկայ է հինգ ձեռագրում. Ա. խմբ. ձեռ. Ա՝ «Խոյլու», Բ. խմբ. ձեռ. Կ՝ «Խօլու», յիշատակութիւնների մէջ՝ ձեռ. 4569, 331ա. «Խոյլու», ձեռ. 1507, 268ա եւ 6198, 250ա՝ «Հոյլու»: Այսպիսով, երկու տեղ ունենք «Խոյլու», երկու տեղ՝ «Հոյլու», մի տեղ՝ «Խօլու»: Վերջինը կարող է յիշեցնել հայերէն «խօլ» (խել-լայեղ) բառը, բայց, նկատի ունենալով բարբառային հ-խ հնչիւնափոխութիւնը, մեզ աւելի ճշմարտանման է թուում այստեղ տեսնել Խոյ գաւառի անունը եւ նրան գումարտած թուրքական -լու (-ացի, -ցի) վերջածանցը, ըստ այսմ էլ համարելու, որ Յովհաննէս վկան երեւի Խոյից Խլաթ գաղթած³¹ ընտանիքի գաւակ էր, այսինքն՝ «Խոյլու» մականունը հասկանում ենք Խլաթում հաստատուած «Խոյեցի» ձեւով:

ԽՈՐԱԳԻՐԸ. սկզբնական հեղինակային՝ նախայայսմաւորայինին առաւել մօտ են. Ա. խմբ. Ա օրինակի՝ «Նախատակութիւն նոր վկային Յոհանու որ մականուն Խոյլու ասի», եւ Բ. խմբ. Կ Ճառքնտրինը, ուր նախորդի նման չկայ «Յայսմ աւուր» սկսուածքը եւ կրկին կայ վկայի մականունը. «Վկայաբանութիւն նոր վկային Քրիստոսի մանկանն Յոհաննիսի, որ մականունն Խօլու ասի». թուում է՝ վերջինիս տարբերութիւնները պայմանաւորուած են այն պարունակող ձեռագրի՝ Ճառքնտրի լինելու հանգամանքով, իսկ մնացեալ օրինակներում խորագիրը յարմարեցուած է յայսմաւորային խորագրերի ընդհանուր կաղապարին: Այս փաստն արձանագրելով հանդերձ, Ա. բնագրի համար նախընտրեցինք հեղինակային խորագիրը (միւսներինն իջեցնելով տողատակ), իսկ Բ. բնագիրը համարելով ածանցեալ տարբերակ, նրա վերնագիրը դրեցինք ըստ ձեռագրերի մեծ մասի աւանդածի:

Բնագրի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԱՌԱՋՆԱՅՆՈՒԹԵԱՆ խնդիրը. «Նոր վկաներ»ի մէջ իբրեւ երկրորդ հրատարակուածը (էջ 292-8) մենք համարել եւ տպագ-

շատ ընդհանուր գնահատական է. այսուհանդերձ, քաղենք մեր խնդրի համար կարելորը. էջ 78՝ «1401 թ. Գրիգոր Խլաթեցին աւարտում է Յայսմաւորքի իր խմբագրութիւնը եւ յանձնում դարերին», էջ 76՝ «Խլաթեցին յորդորում էր ամէն գրչի Յայսմաւորքն ընդօրինակելիս նրա մէջ մուծել ժամանակակից նոր վկաների վկայաբանութիւններ», էջ 79՝ «Խլաթեցու սեփական ստեղծագործութիւնները բազմաթիւ են Յայսմաւորքում, որոնց հեղինակային պատկանելութիւնը կարօտ է լրացուցիչ ուսումնասիրութեան, որովհետեւ շարադրողն իր անունը չի թողել նրանց վրայ»:

³¹ Սա կարող էր շատ հնարաւոր եւ սովորական լինել ԺԵ. դարի ասպատակութիւնների եւ նրանց հետեւանք «փախեփախ»ի պայմաններում: Հետագայ դարերում թուրքական մասնիկներով կամ ձեւերով հայ մարդկանց մականունները բաւական յաճախադէպ են. իսկ Յովհաննէսի այսպիսի մականունը կարող է պայմանաւորուած լինել նրա օտարագրի ամիրի պալատական երաժիշտի զբաղմունքով:

րում ենք որպես Ա. խմբագրություն, իսկ առաջինը (էջ 284-91)՝ երկրորդ (Բ.): Այս վերադասավորման հիմքերը հետեւեալներն են.

ա. Ընդհանրապէս (այս դէպքում՝ յատկապէս եւ վստահօրէն) գիտենք, որ վարք-վկայաբանութիւններն սկզբնապէս գրուել են որպէս առանձին՝ հեղինակային գործեր, եւ յետոյ միայն մուծուել Վկայաբանք, Ճառքնոցի կամ Յայտմաւորք ժողովածուների մէջ, սրանց կեանքի հետագայ ընթացքում էլ առանձին օրինակների մէջ, համառօտութեամբ հետ միաժամանակ, հեղինակների անունները զեղչուել են:

բ. Սրա հետ միաժամանակ, «Նոր վկաներ»ի մէջ գործածուած չորս ձեռագրերից որեւէ մէկում Վկայաբանութեան հեղինակի «Թովմա վարդապետ» անուն չկայ. Լ. Խաչիկեանն այն յայտնաբերել է մի ձեռագրում (Ա.), սրան մենք աւելացրինք եւս հինգը (ԲԵԹԻԼ). այսպիսով՝ ընդարձակ կամ հեղինակային խմբագրութեան մեր գործածած 13 ձեռագրի մօտ կէսի մէջ հեղինակի անունը վկայուած է բնագրի վերջի ողորմեա՝ յիշատակագրութեան մէջ:

գ. Աճառեանն իսկ նկատել է, որ մեր Ա. խմբագրութեան «ինչ ինչ մասերն աւելի ընդարձակուած են, եւ ամբողջին մի աւելի աշխարհիկ լեզուի նկարագիր է տրուած» (Նոր վկաներ, էջ 291): Առաջին՝ թէ՛ բուն շարադրանքի եւ թէ՛ ընթերցումների մէջ երկու խմբագրութիւնն էլ «աշխարհիկ լեզուի նկարագիր» ունեն, երկրորդ՝ այս Վկայաբանութեան համառօտ տարբերակի մէջ չկայ որեւէ մանրամասն, որ ընդարձակի մէջ չլինի (տե՛ս ստորեւ), եւ ընդհանրապէս՝ պարզ ընթերցումից իսկ երեւում է, որ երկրորդն արտածուած է առաջինից:

դ. Ի վերջոյ, վերը տեսանք, որ ընդարձակ խմբագրութեան ձեռագրերը հիմնականում աւելի հին են, քան՝ համառօտինը:

Ամփոփենք. գրեթէ վստահ ենք, որ Աճառեանի հակառակ դասավորութեան պատճառը եղել է ձեռագրական նիւթի սակաւութիւնը. ունէին ընդարձակ տարբերակի սոսկ մի, այն էլ պատահաբար տեսած³² օրինակ, մինչդէռ համառօտն ունէին երեք օրինակով:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՅԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹԵԱՆ առաջին յատկանիշը երկրորդի համառօտութիւնն է՝ առաջինի որոշ արտայայտութիւնների, դարձուածների եւ նախադասութիւնների մասերի զեղչումով, այսինքն՝ Ա.ն ունի բազմաթիւ աւելիներ, որոնք Բ.ը չունի. բաւարարուենք մատնանշելով մի քանի օրինակ. Ա.2 «ի գինարբունս եւ յամենայն տեղիս». Ա.4 «Եւ յորժամ գային առաջի նորա առ ի յերգել զարուեստս ունայնութեան՝ անպիտան եւ վնասակար գործոյն». Ա.5 «Եւ յորժամ զՔրիստոսէ ճառէր եւ զամենասուրբ Երրորդութիւնն աւրինաբանէր, եւ զերգս հրեշտակացն». Ա.6 «Իսկ բանսարկուն սատանայ, որ ի

³² Հայոց նոր վկաները, էջ Ի. «Կ ներկայացնում է Ախալցխայի Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցւոյ թիւ 256 ձեռագիր Յայտմաւորքը, որը 1901ի ամռանը քննեց պր. Յ. Մանանդեան, ձեռագրիս գրիչն է «Դաւիթ երէց», տեղը՝ «Արգրում, ի դուռն միաբան Սուրբ Աստուածածնի», թուական ՌՃԼ. = 1681, ի յամսեանն յունիսի Ժ.»:

սկզբանէ մարդասպանն է եւ ուսուցիչ չարին, արկեալ նախանձ եւ ատելութիւն ի սիրտ աւձաքարոյ եւ»։ Ա.9 «Քաւ եւ մի լիցի, որդի՛ ամիրայի»։ Ա.10 եւ ո՛չ է պարտ ծառայիցն Քրիստոսի ի պիղծս մերձենալ, այլ աւրինաւքն Քրիստոսի կեալ՝ մինչ զի զաւրինութեան պսակն առնուլ քահանայիւք ի դուռն եկեղեցեաց մերոց»։

Կայ նաեւ նոյն իմաստի սահմաններում այլասացութիւն-վերաշարադրանք. Ա.5 «եւ զերգս հրեշտակացն՝ զՓառս ի բարձունսն ի ձայն եւ յերգս արուեստին խառնեալ՝ համարձակ վստահութեամբ առաջի ամենեցուն երգէր» - Բ.4 դարձել է. «գեղեցիկ եղանակաւ բերէր զերգս Փառք ի բարձմանն եւ զայլ քաղցր բարբառ շարականացն ի մէջ եւ զարմացուցանէր զամենեսեան»։ Ա.6 «նենգաժոտ ազգին մարաց, չարախաւսեն զնա առ որդի ամիրային, զի զաղտաբար կորուսցէ զնա» - Բ.5 «Իսկ նենգաժոտ ազգն մարաց՝ որ եւ քրդաց, գրգռեն զամիրայն ի կորուսանել զնա»։ Վերջինիս խմբագրութիւնների առաջին իմաստային-կարեւոր տարբերութիւնն է. Ա.՝ չարախօսում են ամիրայի որդուն, Բ.՝ գրգռում են ամիրային, ապա՝ «նենգաժոտ» սակաւադէպ բառը երկու խմբագրութիւնների մէջ ունի միանման ընթերցումներ. Ա.՝ «ԱԲ նենգեժոտ, Դ նենգաժոտ, Զ նենգժոտ, Է նենգեժոտ, Բ.՝ ԿՅ նենգեժոտ, ՇՁՂՄ նենգժոտ»։

Երկրորդ կարեւոր յատկանիշն է մէկի հիմնական շարադրանքի ձեւերի գոյութիւնը միւսում՝ որպէս ընթերցումներ, որ կարող է նշանակել խմբագրութիւնների հետագայ փոխադրեցութիւն (համառօտն օրինակողը ձեռքի տակ ունեցել է նաեւ ընդարձակի օրինակ³³). Ա.1 «բարեպաշտ եւ աստուածասէր ծնաւդաց զաւակ» - Բ.1 «բարեպաշտ ծնողաց զաւակ» (չն ունեն ճիշտ Ա.1ի ձեւը), Ա.1 «ի Խլաթ քաղաքէ» - Բ.1 «ի քաղաքէն Խլաթայ» (Կ իլաթ քաղաքէ), Ա.1 «գուսանական երգոց» - Բ.2 «գուսանական խաղոց» (ԾԿՃ երգոց] խաղոց), Ա.3 «էր եւ», Բ.4 «Եւ էր» (ԿՅ ~ էր եւ)։

Բ.ը Ա.ի համեմատ ունի աւելի, բայց նրա որոշ օրինակներում այդ աւելին չկայ. Բ.2 «եւ էր յոյժ անուշաձայն եւ քաղցր երգեցիկ» (ԾԿՂՃ > եւ էր յոյժ անուշաձայն... երգեցիկ). Բ.3 «ամենեցուն, եւս առաւել» (ԾԿՁՃՅ > ամենեցուն եւս առաւել)։

Ա. խմբագրութեան Ա ձեռագիրն ընդհանրապէս շատ ուշագրաւ է միայնակ մնացող՝ այլ ձեռագրերում բացակայող իր ընթերցումներով. առաւել կարեւոր են սրա երեք հատուած-արտայայտութիւններ, որոնք կամ նրանց փոփոխակներ չկան թէ՛ նոյն Ա. խմբագրութեան եւ թէ՛ Բ. խմբագրութեան որեւէ այլ ձեռագրում. Ա.7 «Գաղայս անուղայս կամեցաւ դնել ի վերայ ծառային Քրիստոսի» (սրա փոխարէն Բ-Խ ձեռագրերն ունեն «հարցանէր նենգութեամբ»), Ա.46 «զթմբբեալն ի յուրացութիւն աստուածային իմաստիցն խորհրդագգեաց առնել կամեր», Ա.48 «ճնաւոք պարանոցին գեղեցկութեամբ նոր սկսեալ մուրուացն փաղփաղել»։ Վկայաբանութեան ամբողջ

³³ Կան գրիչների բաւական շատ հաղորդումներ, ըստ որոնց, զգալով որ իրենց ունեցած հիմք օրինակները սխալներ ունեն, միջնադարում յաճախ ձեռագրեր էին օրինակում մէկից աւելի գաղափար օրինակների հիման վրայ։

շարադրանքի մէջ վերջինս այն միակ արտայայտութիւնն է, որ կարող է մտածել տալ, թէ հեղինակը վկային տեսել կամ ներկայ է եղել նրա նահատակութեան դէպքերին, սակայն թուում է, որ սա սոսկ գրական ոճ կամ եղանակ է³⁴: Այս պատճառով սակաւ հնարաւոր ենք համարում տրամաբանական այն բացատրութիւնը, թէ գուցէ այս ձեռագրում առկայ է որոշ ինքնուրույն մշակում՝ ոճական խմբագրում, ուստի եւ կարծում ենք, որ այստեղ բնագիրն աւելի մօտ է նախնական-հեղինակային տեսքին: Այսպէս ենք մտածում նկատի ունենալով նաեւ այս ձեռագրի մի կարեւոր իւրայատկութիւնը. Յայսմաւորքի հիմնական շարադրանքն այստեղ աւարտում է Աւելեաց Ե. եւ Օգոստոս Ժ. օրով՝ 554թ-570թ. «Պատմութիւն Յովասափու որդւոյ թագաւորին Հնդկաց» ծաւալուն բնագրով, որից մինչեւ ձեռագրի վերջ (570թ-602թ) զետեղուած է ձեռագրի բուն մասի գրչութիւնից յետոյ, ըստ ամենայնի՝ ստացող Աւետիս քահանայի նախաձեռնութեամբ հաւաքուած լրացուցիչ-յաւելուածային վարքա-վկայաբանական բնագրերի մի շարք: Մրանց մի մասը քաղուել է հաւանաբար ձեռագրի բուն մասի գաղափար օրինակից տարբեր՝ այլ Յայսմաւորքից, միւս մասը՝ այլ բնոյթի ժողովածոներից: Մեր բնագիրն այս վերջին կարգի մէջ է, այսինքն՝ օրինակութեան հիմքը եղել է ոչ-յայսմաւորային մի ժողովածու, ուր վկայաբանութիւնը դեռեւս զգալիօրէն պահպանել էր հեղինակային շարադրանքի նկարագիրը³⁵:

Այս պատճառով վերը վկայակոչուած հատուածները թողնելով հանդերձ շարադրանքի մէջ, թէ՛ սրանք եւ թէ՛ այս՝ Ա ձեռագրի, բոլոր տողատակային տարբերութիւն-ընթերցումները դրել ենք այլ՝ տարբեր տառատեսակով: Այլ ձեւակերպումով՝ Ա ձեռագրի տարբերուող ձեւերի զգալի մասը տողատակ իջեցնելով հանդերձ, նրանք այլ տառատեսակով ենք գրել, ցոյց տուած լինելու համար, որ սրանք ըստ ամենայնի հեղինակային կամ նրան մօտ ձեւեր են, միաժամանակ՝ այդպիսով ցոյց ենք տուել, որ միջնադարում բնագիրս կենցաղավարել է հիմնականում ձեռագրերի մնացեալ մեծամասնութեան վկայած ձեւերով:

Երբ ապագայում արուի ծերենցեան բոլոր Յայսմաւորքների կատարեալ նկարագրութիւնը³⁶, նրանց գրչութեան հանգամանքների պատշաճ քննութիւնը,

³⁴ Հմմտ. Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցոյ Պատմութիւն Հայոց, Ի լոյս ընծայեաց Մկրտիչ Էմին, Մոսկվա, 1853, էջ 138. «վասն զի մրազարդ մաւրութն ի ծնաւոսն դեռեւս էր տիգեալ եւ ընծիւղեալ»:

³⁵ Այս ձեռագրի յաւելուածային մասը եւ ընդհանրապէս նրա գրչութեան հանգամանքների խնդիրն արժանի է առանձին քննութեան, որ մեր ներկայ նպատակից դուրս է, սակայն մօտ ապագայում անպայման անդրադառնալու ենք այդ խնդրին:

³⁶ Ի դէպ, Մաշտոցեան Մատենադարանի Մայր ցուցակում (հտ. Ա., Երեւան, 1984, Բ., 2004, Գ., 2007) կիրառուող՝ յղումների սկզբունքը գոնէ Ծերենցի Յայսմաւորքի դէպքում ձեռագրերի բովանդակած միաւորների յստակ պատկեր չի տալիս, աւելին՝ խճողում է այն, առաւելը՝ շարքիս Բ (4472) եւ Յ (4547) ձեռագրերի դեռեւս աշխատանքային նկարագրութիւններն ստուգեցինք եւ տեսանք, որ մեր բնագրի գոյութիւնն արձանագրուած չէ: Սա նշանակում է, որ ցուցակի այդ սկզբունքը գոնէ Յայսմաւորքի համար վերանայելի է, այլապէս՝ Յայսմա-

Ճշգրտուի ձեռագրերի ազգակցությունը, յստակուեն նրանց ժամանակագրական-տեղային յարաբերակցությունների հարցերը, նոյն կերպ արուի այլ տեսակի ձեռագրերում աուկայ վարքաբանական-վկայաբանական բուրբ բնագրերի միատեղուած նկարագրական քննությունը, գուցէ յայտնաբերուեն նաեւ Յուվհաննէս Խլաթեցու Վկայաբանութեան նոր օրինակներ, որոնցով հնարաւոր կլինի աւելի յստակել թէ՛ գործի հեղինակութեան եւ թէ՛ բնագրի սկզբնական տեսքի խնդիրները:

Եզրափակենք. «Նոր վկաներ»ի Յ. Մանանդեանի առաջաբանը գրուած է առաւելապէս քաղաքական, գուցէ եւ ինչ-որ չափով հասարակական-տնտեսական պատմութեան խնդիրներով մտահոգ պատմաբանի հայեացքով, աւելին՝ այդ հրատարակությունն արուել է շատ շտապով³⁷: Եթէ նոյն հատորի նիւթը ներկայիս եղանակներով վերստին հրատարակելու շատ տեղին մտադրությունն առաջանայ, ապա վստահ կարող ենք պնդել, որ յատկապէս Յայսմաւուրքի Ծերենցի խմբագրութեան հարիւրաւոր ձեռագրերի մէջ աուկայ բուրբ վկայաբանությունների բնագիրները լոյս են տեսնելու աւելի ճշգրտուած եւ բնագրագիտութեան ներկայիս պահանջները բաւարարող տեսքով: Այսպէս մտածելու մեր կարեւորագոյն հիմքն այն իրողությունն է, որ, անցած դարի սկզբում զգալի կորուստներ³⁸ կրելուց յետոյ, նոյն դարի ընթացքում կատարուել է մեր ձեռագրական ժառանգութեան մի տեսակ հաւաքում-կենտրոնացում, ապա՝ մատենագիտական մշակում, այսինքն՝ հրատարակուել են մեծ հաւաքածուների այս կամ այն չափով բաւարարող ձեռագրացուցակներ: Այսօր մեզ մատչելի է Աճառեանի եւ Մանանդեանի ժամանակ աուկայ ձեռագրերի քանակի առնուազն քառապատիկը կամ շատ աւելին: Ուստի գործը շարունակելու համար պէտք է պատշաճ ձեւով նկարագրել նաեւ Մաշտոցեան Մատենադարանի վերն ակնարկուած 257 Յայսմաւուրքները, որոշակի սկզբունքներով ամբողջ նիւթը համակարգել, պատրաստել բուրբ հաւաքածուների՝ գործածուելիք լաւագոյն ձեռագրերի թուային պատճենները եւ լաւ մտածուած ու ծրագրուած սկզբունքներով սկսել «Վկայաբանությունը հայոց» հատորաշարի տպագրությունը:

ՆԵՐԿԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ³⁹

ւորքների նկարագրությունը պէտք է անել որպէս առանձին աշխատանք:

³⁷ Վարքերի եւ վկայաբանությունների զգալի մասը հրատարակուած է առանց աղբիւրագիտական-բանասիրական պատշաճ քննութեան, որովհետեւ ամէն կերպ աշխատում էին գործը շուտ աւարտել. «Այս աշխատությունն սկսել էինք պր. Հ. Աճառեանի հետ դեռ 1900 թուի սկզբներին» (Նոր վկաներ, էջ Բ.), հմմտ. «Իմ գլխաւոր նպատակն է եղել ծանօթանալ այնպիսի պատմական աղբիւրների, որոնց միջոցով հնարաւոր լինէր վաւերական փաստեր ունենալ Հայոց ներքին կեանքի մասին մահմեդականների տիրապետութեան շրջանում» (նոյն տեղում, էջ Ա.):

³⁸ Նկատի ունենք Արեւմտեան Հայաստանի տարածքի ձեռագրական հաւաքածուների հիմնականում ամբողջական ցաւալի կորուստները:

³⁹ Բնագրական աշխատանք սկսող երիտասարդ բանասէրներին, յատկապէս՝ Գէորգեան Հոգեւոր Ճեմարանի մեր սաներին ընդհանուր ուղենիշներ տալու նպատակով հրապարակ-

Նախորդ տպագրութեամբ չկաշկանդուելու նպատակով հիմք ենք դարձրել այլ ձեռագրեր. Ա. խմբագրութեան բնագիրն օրինակել ենք Ա ձեռագրից (Հ^տ 5313), Բ. խմբագրութեանը՝ Ծ (r. Հ^տ 992)⁴⁰, ապա մնացեալ օրինակները համեմատել ենք սրանց հետ: Վերջում փորձնական ստուգումներով համոզուել ենք, որ թէ՛ շարադրանքի եւ թէ՛ ընթերցումների մէջ «Նոր վկաներ»-ում գործածուած ձեռագրերի՝ այնտեղ առկայ ձեւերը եւ ընթերցումները մեր նշանականոնների հետ նոյնական են:

Ձեռագրերի ընձեռած նիւթի թելադրանքով «աւ-օ» երկձեւութեան խնդիրը լուծել ենք հետեւեալ կերպ. Ա. խմբագրութեան ինչպէս Ա օրինակը, նոյնպէս եւ ձեռագրերի մեծ մասն ունեն «աւ», որ պահել ենք շարադրանքի մէջ, իսկ տողատակում նշել ենք նոյն բառերի «օ»-ով ընթերցումները՝ եթէ անգամ մէկ-երկու տեղ բոլոր ձեռագրերում «օ» է⁴¹: Բ. խմբագրութեան մէջ արել ենք ճիշտ հակառակը՝ շարադրանքի մէջ դրել ենք ձեռագրերի գերակշիռ մասով վկայուած «օ»-ով ձեւերը, իսկ «աւ»-ով ձեւերն անխտիր իջեցրել տողատակ: Այսպէս ենք արել նախ՝ հրապարակման ընթերցուող մասը՝ բուն շարադրանքը միօրինակացրած լինելու համար, ապա՝ սրանով արձանագրել ենք այն իրողութիւնը, որ անկախ նրանից, որ «օ» գիրը գրական կենցաղի մէջ վաղուց ի վեր կար, այդուհանդերձ՝ ԺԵ. դ. առաջին կէսի հեղինակների մեծ մասը նախընտրում էր «աւ»-ը: Ի վերջոյ, Բ. խմբագրութեան ձեռագրերում «օ» գրի գերակշռութիւնը⁴² հաստատում է, որ այն ընդհանրական կամ տիրապետող դարձաւ միայն ԺԵ. դարի ընթացքում (երկրորդ խմբագրութեան 8 ձեռագրից 7ը այս եւ յաջորդ դարի են):

Անտեսել եւ որպէս ընթերցում չենք նշանակել. ա) տողափոխ-էջափոխի հետեւանք՝ բառերի եւ վանկերի կրկնութիւնները, բ) բառավերջի «յ»-ի հազուադէպ չգոյութիւնը. գ) տողադարձի հետեւանք գաղտնավանկի սակաւաթիւ ը-երը եւ նոյնպէս տողադարձի հետեւանք՝ «մահւամբ»-ի նման ձեւերը (Ա.1՝ «ԴԺ թուին, ԹՆ թուին» ձեւերը միացրել ենք՝ «ԴԺԹՆ թուին»); դ) «ի»-ով աւարտուող (եկեղեցի, հոգի) բառերի սեռական-տրականի -ոյ (-ւոյ-ի փոխարէն)՝ կրկին սակաւաթիւ ձեւերը:

Ընթերցումները նշանակել ենք աւանդական եղանակով, միայն «փոխարէն» նշանակող փխ-ի տեղ դրել ենք լ, իսկ չիք-ի տեղ՝ > պայմանական նշանները. բոլոր դէպքերում նախ դրուած են ձեռագրերի պայմանանիշերը, ապա՝ ընթերցումը, յիշեալ նշաններից մէկը, վերջում՝ հիմնաբար: Շարահիւսական դրափոխութիւններից առաջ դրել ենք ~ նշանը: Անհրաժեշտ եւ յարմար որոշ դէպքերում

մանս այս բաժինը ներկայացնում ենք մի փոքր աւելի մանամասն:

⁴⁰ «Նոր վկաներ»-ի հիմքերն են, համապատասխանաբար՝ y (ունեցած միակ, որ մեր Զ-ն է) եւ B (մեր՝ Մ):

⁴¹ Նոյն կերպ երկու դէպքում (Ա.21, Ա.71) վարուել ենք նաեւ «ծնող» բառն իջեցնելով տողատակ, շարադրանքում դնելով սակաւ ձեռագրերով վկայուած «ծնաղ» ձեւը:

⁴² Այս խմբագրութեան միայն հնագոյն՝ Ծ, երբեմն նաեւ 2 օրինակները սակաւ դէպքերում ունեն «աւ» ձեւը:

տողատակում փակագծերի մէջ պահել ենք նաեւ ընտրուած եւ բնագրի մէջ դրուած ընթերցումը եւ այն աւանդող ձեռագրերի պայմանանիշերը:

Ընթերցումը դիւրացնելու եւ տող(եր) ու տեղ շահելու համար անպայման դրկից (բացառութիւն անելով միայն «ի», «առ» նախդիրների, «եւ» կապի, կարճ բառերի՝ «մի», «թե» դէպքերում) երկու, երբեմն՝ երեք բառի կարճ ընթերցումները նոյն բառերի կարգով շարել ենք մի տողում, մէկինը միւսից զատելով վերջակէտով. ըստ այսմ՝ յաճախ որոշ բառերի ընթերցումները պէտք է փնտրել յաջորդող բառերի վրայ դրուած ծանօթութեան նշանների ներքոյ:

Ձեռագրերի պայմանանիշերը հայերէնի գլխատառերով նշանակած լինելով, ընկալման շփոթ չառաջացնելու նպատակով, տարբերությունների մէջ մեծատառ չենք գործածել, թիւ կամ թուական նշանակող տառերը կամ թուատառերը (ասենք՝ Դ. 4) տողատակում երկու կողմից առնուած են կէտերի մէջ՝ «դ.» (սա մի տեղ նաեւ թուատառերի գրութեան ձեռագրական եղանակի վերարտադրում է):

Ձեռագրերի պայմանանիշերի անընդմէջ շարքերն արտայայտել ենք կրճատուած՝ գծիկով. ԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽ-ի փոխարէն՝ Բ-Խ:

Բնագրերի եւ ընթերցումների ընկալումն աւելի դիւրացնելու կամ առարկայական դարձնելու նպատակով ամէն խմբագրութիւնից առաջ դնում ենք համեմատուած ձեռագրերի պարզեցուած ցանկը՝ պայմանանիշ, գոյքահամար, գրչութեան ժամանակ եւ տեղ, բնագրի էջահամարներ կարգով:

Այսպիսով, այս հրատարակութեան մէջ բնագրի պատկերը նախորդի՝ «Նոր վկաներ»-ում տպուածի համեմատ բաւական տարբեր է, արուած են բազմաթիւ ճշգրտումներ, յստակուած է կէտադրութիւնը:

Որպէս անհրաժեշտ ծանօթութիւն նկատենք նաեւ, որ Ա.40 եւ Բ.31 հատուածներում յիշատակուած «Յակովիկ վկա»-ն յայտնաւորային նշանաւոր սուրբ Յակոբիկ Պարսիկն է⁴³:

Վերջում որպէս յաւելուած զետեղել ենք Մեծփայ վանքի միջավայրում ստեղծուած շատ արժէքաւոր մի Ժողովածուի⁴⁴ մէջ մեր նկատած փոքրածաւալ,

⁴³ Հմմտ. ՄՄ ձեռ. Հ^մ 1511, 196բ-9ա «Տրէ ի ԻԵ. եւ Դեկտեմբեր Գ. Վկայաբանութիւն սրբոյն Յակովբայ Պարսկի - Յամս բարեպաշտ թագաւորացն Ոնորիոսի եւ եղբօր նորին Արկադէոսի...». մի այլ տարբերակ տե՛ս Գրիգոր Օերենցի Ճառքնորի մէջ՝ ՄՄ ձեռ. Հ^մ 1520. 153բ-6բ «Վկայաբանութիւն Յակովբայ Պարսկի, բազմահատ վկային Քրիստոսի - Ի ժամանակս Վրոսմայ Պարսից արքայի էր Յակովիկ այր աստուածապաշտ...»:

⁴⁴ Մխիթարեան Վենետիկի Հ^մ 1091/245 ձեռագիրը, որ պարունակում է Թովմա Մեծփեցու ժողոված նամականին (տե՛ս Մեծփեցի, Պատմագրութիւն, 1999, էջ ԽԴ-ԽԵ.), որի բնագրի ամբողջացման համար Մխիթարեան միաբանութեան ընդհանրական աբբահայր Եղիա ծ. վ. Քիլադպետանից շնորհակալութեամբ ստացանք ձեռագրի մեզ անհրաժեշտ էջերի թուային պատճենները: Այստեղ այս պատումը տեսանք մեր խնդրին վերաբերող բնագրերից առաջ. ձեռագրի նկարագրութիւնը տե՛ս Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին

սրտատուչ մի բնագիր, որ խորագրել էնք «Աւրինություն գերեզմանաց անանուն նահատակաց»: Սա մասն է ձեռագրի «Պիտանի բան՝ հանդերձ պատմութեամբ երկու կրօնաւորաց» (152ա-3ա) միաւորի⁴⁵, սակայն ըստ էութեան ինքնուրոյն արժէք ունեցող՝ իրական դէպքի վաւերական արձանագրում-գրանցում է, որ ցուցադրում է. մի կողմից՝ ԺԵ-ԺԶ. դարերի ընթացքում քրիստոնէաների նահատակությունների յաճախադէպությունը, միւս կողմից՝ հայ հոգեւորականութեան եւ ընդհանրապէս ժողովրդի վերաբերմունքը նահատակների գերեզմանների նկատմամբ:

Մխիթարեանց ի Վենետիկ. հ. Բ., Յօրինեց Ն. Բ. վ. Սարգիսեան՝ Մխիթարեան ուխտէն, 1924, սիւն, էջ 655-72:

⁴⁵ Նոյն տեղում, էջ 664, յօդ. 25. սկսուածքը՝ «Զոր օրինակ եթէ որ ունիցի ակն մի պատուական, եւ նա գիտասցէ ի նմա մին յատկություն, որ թէ կուրի յաչսն հասուցանէ՝ իսկոյն բժշկի. եւ վասն այս խասիաթիս պատուէ եւ մեծարէ զակն...». էջ 664-5՝ տպուած է բնագրիս 3-4 նախադասությունների մասը. «Եւ յիջեւանել կարաւանին... գերկոսին շուրջառսն»:

Ա. ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա՝ 5313. 1465 թ., Վան, ԺԵ. դ., 581ա-3բ.

Բ՝ 4472. 1452-1457 թթ., Լիւ, Սուխարայ եւ Արգելան վանքեր, 367ա-9բ.

Գ՝ 4688. ԺԶ. դ. (1573 թ.), Բաղէշ, 379ա-80բ.

Դ՝ 7421, 1667 թ., Աւետարանոց գիւղ (Վարանդ), 331բ-4բ.

Ե՝ 9890. 1673 թ., Աղւերձ գիւղ, 268ա-70ա.

Զ (յ)՝ 7407, 1681 թ., Արգրում, 302բ-5ա.

Է՝ 7380. ԺԷ. դ. (1682 ից առաջ), Արգրո՞ւմ, 327բ-9բ.

Ը՝ Էջմ. Հ^տ 88. 1685 թ., Շօշ (Սպահան), 68ա-70ա.

Թ՝ 4762. 1686 թ. 322ա-6ա.

Ժ՝ 3814. 1699 թ., Քարթմանիկ, 274ա-5բ.

Ի՝ 3811. ԺԷ. դ., 306բ-8բ.

Լ՝ 4790. ԺԷ. դ., 234բ-6բ.

Խ՝ 9088. 1703 թ., Սարդարի Թալայ գիւղ (յերկիրս Զակամ), 274բ-6բ:

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ¹ ՆՈՐ ՎԿԱՅԻՆ
ՅՈՀԱՆՈՒ, ՈՐ ՄԱԿԱՆՈՒՆ ԽՈՅ-
ԼՈՒ ԱՍԻ²

1 Պատուական եւ պանծալի³
վկայս այս Յոհանէս⁴ էր ի Բզնու-
նեաց⁵ գաւառէն, ի Խլաթ քաղաքէ,
բարեպաշտ⁶ եւ աստուածասէր ծնաւ-
ղաց⁷ գաւակ, ի⁸ ՊԶԶ. թուականու-
թեանս⁹ հայոց⁰. սնեալ եւ վարժեալ ի

յարուեստս¹¹ երաժշտական գուսա-
նական երգոց, մինչ զի զարմանալի
էր տեսաւդացն եւ լսաւդացն¹²՝ հա-
ւատացելոցն եւ անհաւատիցն: 2 Եւ¹³
սիրեցեալ եղև յաչս¹⁴ ամիրապետի¹⁵
Սեւդին¹⁶ կոչեցեալ¹⁷. եւ հանապազ
կայր առաջի նորա՝ ի գինարբունս¹⁸
եւ յամենայն տեղիս¹⁹:

3 Էր եւ²⁰ ի նոյն քաղաքին կին մի

¹ Ա նախատակութիւն

² Բ-Խ յայսմ աւուր յիշատակ (Դ իշատակ) է
եւ (Ը > յիշատակ է եւ) վկայաբանութիւն
նոր (Թ > վկայաբանութիւն նոր) վկային
քրիստոսի մանկան (Գ մանկանն) միոյ (Գ
> միոյ) յոհանէս (Գ յոհանիսի, Զէ յոհան-
նէս) անուն կոչեցեալ (Գ > անուն
կոչեցեալ) նահատակութիւն... ասի

³ Ե պանծալի

⁴ Դ յայս: Զ յոհանէս, Է յոհաննէս

⁵ Դ բլղնունեաց, Զէթ բզունեաց

⁶ Թ բարեպաշտ

⁷ Գ-Ին ծնողաց

⁸ Գ Խ > ի

⁹ Ը .էճձգ., ԴԺԻն թուին, Է թուականիս

¹⁰ ԲԵԶԷԸԸԼ մերում, Գ մերոյ] հայոց, ԴԺԻն
> հայոց

¹¹ Դ յարեստս

¹² ԲԳԴԵԸԸԸԼ տեսողացն: ԴԵԶԹԺԸԼ
լսողաց, Ը եւ լսաւդացն

¹³ ԵԶԸԹ հաւատացելոց: Գ > հաւատացելոցն
եւ անհաւատիցն, ԵԸԹ անհաւատից: Ա >
եւ

¹⁴ Ժն աչս, Ե > յաչս

¹⁵ Ա ամիրապետի քաղաքին, ԴԶ ամիրապե-
տին, ԲԵԹ ամիրապետէն, Ժ ամիրապե-
տին

¹⁶ Գ միրսէդին ամիրապետին] ամիրապե-
տի սեւդին, Ա սեւդին, Ը սեւեդին

¹⁷ Բ կոչեալ, Գ > կոչեցեալ

¹⁸ Ե ~ գինարբունս առաջի նորա, Ա գինար-
բունս

¹⁹ Թ ամենայն: Գ > եւ հանապազ... տեղիս

²⁰ ԸԹ > եւ

դաւալ եւ երգիչ: **4** Եւ յորժամ գային՝ առաջի նորա՝ առ ի յերգել² զարուեստս ունայնութեան³ անպիտան եւ վնասակար գործոյն⁴, յաղթեալ լինէր պեղծն այն առաջի ամենայն հրապարակին⁵: **5** Եւ յորժամ զՔրիստոսէ ճառէր եւ զամնասորբ Երրորդութիւնն աւրինաբանէր⁶, եւ զերգս հրեշտակացն⁷՝ զՓառս ի բարձունսն⁸ ձունսն⁹ ի ձայն եւ յերգս արուեստին¹⁰ տին¹¹ խառնեալ¹²՝ համարձակ վստավստահութեամբ¹³ առաջի ամենեցուն երգէր:

6 Իսկ բանսարկուն սատանայ, որ ի սկզբանէ մարդասպանն¹⁴ է եւ ուսուցիչ չարին¹⁵, արկեալ նախանձ եւ ատելութիւն ի սիրտ աւձաբարոյ եւ¹⁶ նենգաժոռ¹⁷ ազգին մարաց¹⁸, չարախաւսեն¹⁹՝ զնա առ որդի¹⁸ ամիրային, զի գաղտաբար կորուսցէ¹⁹ զնա: **7**

Յաւուր միում կոչեալ²⁰ զնա առ ինքն՝ ի կլայն, եւ բաղայս անուղայս կամեցաւ դնել ի վերայ ծառային Քրիստոսի²¹: **8** Ասէ²². «Դու լեալ ես երբեմն մեղաւք²³ ընդ տաճիկ դաւալին. աւրենքն²⁴ մեր ուսուցանեն մեզ²⁵ այնպիսոյն յարենքն²⁶ մեր գալ²⁷ եւ²⁸ զաւրենքն²⁹ մեր³⁰ կատարել կամ³¹ մեռանել³²»:

9 Իսկ ծառայն Քրիստոսի³³ համարձակութեամբ³⁴ ետ պատասխանի եւ ասէ. «Քաւ եւ մի³⁵ լիցի, որդի՛ ամիրայի, այն³⁶ գործ ձեր է եւ առաջնորդին ձերոյ: **10** Իսկ ես ծառայ Քրիստոսի եւ³⁷. Քրիստոսն մեր սուրբ է եւ զսուրբն սիրէ, եւ³⁸ ոչ է պարտ ծառայիցն³⁹ Քրիստոսի ի պիղծմ⁴⁰ մերձենալ, այլ աւրինաւքն⁴¹ Քրիստոսի կեալ⁴²՝ մինչ զի զաւրինու-

¹ Դէ > գային

² Ը > եւ յորժամ... ի յերգել, ԴԽ երգել

³ Ա զարուեստն ունայն

⁴ Գ > անպիտան... գործոյն

⁵ Դ յամենայն: Թ հաւաքեալ հրապարակին

⁶ Ա երրորդութիւն: ԶԷԽ օրհնաբանէր

⁷ ԵԺԽ հրեշտակաց

⁸ ԷԲ զփառք: ԱԺԽ Բարձունս

⁹ Դ ի երգս, ԶԷԲ ի յերգս: Դ յարուեստին

¹⁰ Ա խառնել

¹¹ Ը > համարձակ վստահութեամբ

¹² ԳԴԷԺԽ մարդասպան

¹³ Ա չարեաց

¹⁴ ԲԴԵԺԽ աւձաբարոյ, ԶԸԺԽ օձաբարոյ, Է օձաբարոյ, Գ > աւձաբարոյ եւ

¹⁵ ԱԲ նենգեժոռ, Դ նենգաժոռ, Զ նենգժոռ, Է նենգեժոռ

¹⁶ Դ չարաց] մարաց

¹⁷ ԲԳԴԵԶԸԽ չարախօսեն, ԺԽ չարախօսին

¹⁸ Ը առաջի] առ որդի, ԱԳԺ > զնա: ԴԹ որդին

¹⁹ Ա գաղտաբար կորուսանել] զի գաղտաբար կորուսցէ

²⁰ Ա կոչեցեալ, Ը կոչեաց

²¹ Բ-Խ հարցանէր նենգութեամբ] բաղայս անուղայս... ծառային քրիստոսի

²² Գ եւ ասէ

²³ ԱԴԵԶԸԸԺԺԽ մեղօք

²⁴ Ա դաւալին եւ: ԳԵԶԸԸԺԽ օրենքն

²⁵ ԺԽ յուսուցանեն: Դ զմեզ, Ա > մեզ

²⁶ ԴԵԶԸԽ յօրենքն, Է օրենքն

²⁷ Գ ~ գալ յօրենքն մեր

²⁸ ԺԽ > այնպիսոյն յարենքն մեր գալ եւ

²⁹ Գ զօրենսն, Դ յօրենքն, ԵԶԸԽ զօրենքն, Է զօրենս, Ժ կամ զօրենս

³⁰ Թ > գալ եւ զաւրենքն մեր

³¹ Ա եւ կամ, Ժ կատարեն

³² Խ կամ զօրենս մեր կատարեն կամ մեռանել] եւ զօրենքն... մեռանել, ԶԷ մեռանիլ

³³ Թ Աստուծոյ (այլ ձեռքով)] Քրիստոսի

³⁴ Ա > համարձակութեամբ

³⁵ Թ > եւ: ԺԽ > եւ մի

³⁶ ԶԷ այդ] այն

³⁷ Դ ~ եւ Քրիստոսի, Ա եւ եւ, Է զի] եւ

³⁸ ԶԷ զսուրբսն, Է սուրբս: ԶԷ > եւ

³⁹ Է ծառայի

⁴⁰ ԱԴԶ-Խ պեղծս

⁴¹ ԳԴԶԸԸԺԽ օրինօքն

⁴² Ա կալ

թեան¹ պսակն առնուլ քահանայիւք ի² դուռն եկեղեցեաց մերոց⁴»:

11 Յայնժամ բարկութեամբ լցեալ անաւրիներն եւ⁵ իբրեւ զհուր վառեալ⁶, ասէ. «Լէ՛ր դու⁷ յաւրէնս⁸ մեր, մեր, ապա⁹ թէ ոչ՝ ի սոյն ժամու դառն դառն եւ¹⁰ չարաչար մահուամբ կորուսանեմ զքեզ¹¹»: 12 Եւ նոյնժամայն հրամայեաց չորս արանց¹² ի բերդէն¹³ ի վայր արկանել զնա եւ մեռանել¹⁴: 13 Եւ ոչ կարացին անաւրէնքն¹⁵ յաղթել նմա¹⁶, զի աներեւոյթ աւզնութիւնն¹⁷ Աստուծոյ յաղթեաց նոցա: 14 Եւ նոքա¹⁸ բրաձեձ արարեալ զնա դառն եւ խիստ զանհիւք, եւ կապեալ¹⁹ ոտիւք եւ ձեռաւք²⁰ եղին ի բանտի²¹:

15 Եւ զգիշերն²² ողորկելով եւ պատիւ խոստանալով տկարացուցին²³ զնա. եւ նա խաբեաց զնոսա²⁴ եւ ասէ. «Թող այդպէս եղիցի²⁵», զի մի՛ կորուսանիցեն զնա ի գիշերի:

16 Եւ այգուցն՝ յորժամ լուսացաւ²⁶, հանեալ տարան առ ամիրայն եւ²⁷ բռնութեամբ եղեալ ի ձիոց՝ շուրջ ածին ի²⁸ քաղաքին²⁹, եւ ուրախութեամբ տաւն մեծ³⁰ կատարէին: 17 Իսկ ողորմելի³¹ մանուկն³², Բ.(20)ամեայ³³ գոլով ի տիս հասակի³⁴, ի նոյն³⁵ արն³⁶ զղջացեալ փռշիմանեցաւ եւ³⁷ կամէր մեռանել³⁸ վասն անուանն Քրիստոսի: 18 Յղեաց առ քահանայս³⁹ զոմն քրիստոնեայ, թէ. «Տո՛ւք⁴⁰ ինձ զմարմին եւ զարիւն Որդւոյն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի⁴¹, զի այսաւր⁴² եւ վաղիւն մեռա-

¹ Ա > զի: ԶԷԺԻ գորհնութեան, Թ արհնութեանն, Ը գորհնութիւն, ԺԽ օրհնութիւն

² ԺԽ զի] ի

³ Ա եկեղեցեացն, Գ եկեղեցւոյն, Ժ յեկեղեցեաց

⁴ Ե զի սուրբ օրհնօքն եւ ծնեալ եւ ոչ կամիմ կամիմ արտաքոյ լինել օրհնացն մերոց] այլ արիւնաւքն... եկեղեցեաց մերոց, Գ > մերոց

⁵ ԵԶԷԸԹԺԻՄ անօրինին, Գ անօրինացն: Խ > եւ

⁶ Գ > եւ իբրեւ... վառեալ, Խ առեալ] վառեալ

⁷ Գ եւ ասեն եկ] ասէ լեր դու

⁸ Գ յօրէնսն, ԵԶԷԸԹԺԻՄ յօրէնս, Է օրէնս

⁹ Ա > ապա

¹⁰ ԲԴԵԸԹԺԻԼ Խ > եւ

¹¹ Գ մեռանիս չարաչար եւ դառն տանջանօք] ի սոյն ժամու... կորուսանեմ զքեզ

¹² ԱԲԴԵԸԹԺԻԼ Խ .Դ.] չորս: Գ > .Դ. արանց

¹³ Ա դղելէն] բերդէն

¹⁴ Գ > զնա եւ մեռանել, ԷԺԽ մեռանիլ

¹⁵ ԴԵԶԷԸԹԺՄ անօրէնքն

¹⁶ Գ > անաւէնքն յաղթել նմա, Ա զնա] նմա

¹⁷ Ը աներեւոյթ: Ա զարուրթիւն, Դ օգնութիւն, ԳԵԶԺԻՄ օգնութիւնն, Է գորուրթիւնն

¹⁸ Բ-ԵԸ-Լ նոցա] նոքա

¹⁹ Թ կապանօք] կապեալ

²⁰ Գ-ԻՄ ձեռք

²¹ Ա բանդի, Գ բանտին

²² Ա զգիշերն ամենայն

²³ Ի տկարուցին

²⁴ Ա զնա] զնոսա

²⁵ Ա լինիցի, Բ լիցի, Դ > եղիցի

²⁶ Գ > այգուցն: Ա > յորժամ լուսացաւ

²⁷ Ա > եւ

²⁸ Բ ածէին] ածին: Ե ընդ մէջ] ի

²⁹ Գ եւ շուրջ ածեալ զքաղաքն ամենայն] շուրջ ածին ի քաղաքին

³⁰ Ա տաւն ուրախութեան, Գ-ԻՄ տօն: Դ > մեծ

³¹ Ե եւ էր երանելի] իսկ ողորմելի

³² Գ մանուկն + յոհաննէս դեռեւս

³³ Ե .Դ. ամաց, Է քսանամեայ

³⁴ Գ > ի տիս հասակի, Ը տեղիս] տիս

³⁵ Ե հասակին: Ե եւ ի սոյն] ի նոյն

³⁶ ԲԳԶԷԸԹԺՄ օրն, Դ յօրն, Ե աւուր

³⁷ Գ զղջացաւ եւ փռշիմանեալ, Ե զոր արարն] փռշիմանեցաւ, Է մռշիմանեցաւ: Ա > եւ

³⁸ ԵԶԷ մեռանիլ

³⁹ Ե եւ կոչեալ քահանայ մի եւ] յղեաց առ քահանայս, ԱՄ քահանայսն

⁴⁰ Բ տուր

⁴¹ Գ > Յիսուսի Քրիստոսի

⁴² Գ-ԸԺԻՄ այսօր

որ բնակեաց¹ յիւ²: **24** Լո՛ւր երկին³, եւ եւ որ ի քեզ զաւրութիւնք⁴՝ դասք հրեշտակաց, հոգիք⁵ արդարոց եւ լուսաւորք⁶. ունկն դի՛ր, երկի՛ր, եւ որ որ ի քեզ կենդանիք եւ բոյսք դալարիք⁷: **25** Եկա՛յք ողբասցուք զանձն իմ իմ եղկելի⁸, քանզի ո՛չ փոքր ինչ է կոկորուստ, այլ մեծ եւ սարսափելի. վասն զի զպատկերն Աստուծոյ անարգեցի, զհոգիս իմ կորուսի, եւ, յետ հոգւոյս իմ կորստեան⁹, զարարիչն իմ զԱստուած¹⁰ ի բաց թողի: **26** Վա՛յ է¹¹ ինձ եւ աւուրն¹² իմ ծննդեան, վա՛յ¹³ է ինձ յաւուրն¹⁴ դատաստանի¹⁵»:

27 Եւ զայս ասացեալ՝ զամենայն¹⁶ քաղաքացիսն¹⁷ ի յողբ¹⁸ շարժէր: **28** Եւ վաճառեաց զամենայն ինչս իւր¹⁹ եւ ետ²⁰ աղքատաց եւ կարատելոց²¹:

29 Եւ երթեալ առաջի սուրբ եկեղեցւոյն²², դաւանեաց զամենասուրբ Երրորդութիւնն²³ եւ զմի աստուածութիւնն²⁴, եւ զսուրբ²⁵ մարդեղութիւնն Քրիստոսի²⁶: **30** Եւ մեղայ²⁷ ետ առաջի քահանայիցն զամենայն մեղս իւր²⁸՝ լալով եւ ողբալով²⁹: **31** Եւ եցոյց զգերեզմանն իւր առաջի սուրբ սեղանոյն եւ ասէ. «Աստ թաղեցէ՛ք զիս³⁰»: **32** Եւ յանձն արար զինքն Աստուծոյ եւ սուրբ եկեղեցւոյն եւ պատրաստեաց զինքն³¹ ամենայն³² սրբութեամբ³³: **33** Եւ հասեալ ի պահք Առաջաւորին³⁴, անսուաղութեամբ անցուցանէր³⁵ զաւուրսն հինգ³⁶:

34 Եւ եկեալ արք երկու³⁷ ի գլխաւորացն³⁸ աւրինացն³⁹ եւ ասեն ցնա. «Ե՛կ գնացուք⁴⁰ յաղաթանոցն⁴¹ մեր եւ կերիցուք, ապա թէ ոչ՝ այսաւր⁴² եւ

¹ Եզ բնակեացն

² Գ զի զարարիչն իմ բարկացուցի] Աստուծոյ եւ ես ծառայ... բնակեաց յիս

³ Ա երկինք

⁴ ԳԴԵԶԷԸԹԻՆ զօրութիւնք

⁵ Բ եւ հոգիք

⁶ Դ լոյսաւորք

⁷ ԱԲԴԵԸԹԸԹԻՆ Բոյս: Ա դալարի

⁸ Ա > եղկելի

⁹ Գ > յետ հոգւոյս իմ կորստեան, Դ կորստեանն

¹⁰ Գ > իմ: ԲԳԶԷԸ Աստուած

¹¹ Ը > է

¹² Դ յուրն, Ը յաւուրն

¹³ Է > վայ է ինձ եւ աւուրն իմ ծննդեան, Ա ծննդեան եւ, Թ եւ վայ

¹⁴ Դ յուրն

¹⁵ Գ > վայ է ինձ եւ աւուրն... դատաստանի

¹⁶ Ը եւ զամենայն

¹⁷ Է ամենայն, Գ զամենեւեան: ԲԴԵԶԷԸԹԻՆ քաղաքացիքն, Գ > քաղաքացիսն

¹⁸ ԶԷ > ի: ԱԸ յողբս, Դ ողբ

¹⁹ Ա ~ զամենայն ինչս իւր վաճառեաց, Գ վաճառեաց զինչս իւր զամենայն

²⁰ ԲԴԵԸԹԸԹԻՆ > եւ: Զ > եւ ետ

²¹ ԳԴԵԶԷԸԹԻՆ կարօտելոց, ԺՆ զկարօտելոց

²² ԺՆ յեկեղեցոյն

²³ Ա երրորդութիւն, ԳԵԸԹ զերրորդութիւնն

²⁴ ԴԺՆ մի: Ա աստուածութիւն

²⁵ ԺՆ սուրբ, Գ > զսուրբ

²⁶ Է > եւ զմի աստուածութիւնն... Քրիստոսի

²⁷ ԺՆ մեղաց

²⁸ Ը զմեղս, Գ ~ զմեղս իւր զամենայն

²⁹ ԴԵԸԹԸԹԻՆ ողբով

³⁰ Գ > եւ ասէ աստ թաղեցէ՛ք զիս

³¹ Թ > Աստուծոյ եւ սուրբ... զինքն

³² Դ յամենայն

³³ Բ պատրաստութեամբ] սրբութեամբ

³⁴ Զ պահքն Առաջաւորքն

³⁵ ԺՆ անսուաղ, ԴԸԻ անսւրաղ: Ա անցոյց, Գ անցուցեալ, ԺՆ անցուցանել

³⁶ Բ զաւուրս: ԱԲԴԶԸԹԻՆ .է. , ԺՆ .է.] հինգ

³⁷ ԱԲԵԸԹԸԹԻՆ .բ.] երկու

³⁸ Գ ի գլխաւոր, Զ գլխաւորք, ԷԲԴԵԸԹԸԹԻՆ գլխաւոր (ԴԵԸԹԻՆ > ի) (Ա ի գլխաւորացն), Լ գլխաւորաց (Լ > ի)

³⁹ ԳԴԺՆ անօրինացն, Ե յանօրինացն, ԶԸԸ օրինացն (ԱԲԻ արինացն)

⁴⁰ Գ երթիցուք] գնացուք

⁴¹ Դ յաղօթարան, ԵԶԸԸԹԸԹԻՆ յաղօթանոցն

⁴² ԴԵԸԹԸԹԻՆ այսօր, ԶԷ > այսաւր

վաղիւն կորուսանեմք¹ զքեզ»: 35 Եւ նա ասէ. «Խտրին սրբոյն² եւ խոստատացեալ զայսքան³ աւուրս⁴, եւ ոչ կարեմ գալ»:

36 Եւ նոքա չարութեամբ լցեալ, երթեալ առ դադին⁵, չարախաւսեն եւ ասեն⁶, եթէ. «Ճշմարիտ քրիստոնեայ է եւ խաբեաց զմեզ եւ զաւրէնս⁷ մեր⁸»: մեր⁸»: 37 Եւ նոքա⁹ ասեն. «Լուռ¹⁰ լեռն¹¹ մինչեւ ի պահքն մեր, եւ ի նոյն աւրն¹² թշվատեմք զնա¹³. եւ թէ¹⁴ ոչ կամի՝ չարաչար մահուամբ¹⁴ կորուսանեմք զնա»: 38 Եւ նոցա¹⁵ լռեալ մինչեւ ի վերջին աւր¹⁶ շաբաթոյ բարեկենդանին¹⁷, եւ նոյն աւրն¹⁸ երթեալ¹⁹ ըմբռնեցին զնա եւ տանէին հարկանելով²⁰:

39 Եւ տեսեալ ծնաւդացն²¹՝ աղիոնորմ կսկծանաւ²² եւ մեծակական²³ ողբով²⁴ երթային զհետ նորա: 40 Յետ²⁵ դարձեալ ետես զնոսա եւ ասէ. «Աստուածագութ ծնաւդ²⁶ իմ մարմնաւոր²⁷, մի՛ լայք ի վերայ մահուան իմոյ²⁸, այլ լացէ՛ք ի վերայ կորստեան իմոյ, բայց²⁹ աղաչեմ զձեզ. հալալ արարէ՛ք³⁰ զաշխատանս ծնաւորութեան³¹ ձերոյ եւ աւրինեցէ՛ք³² զիս, զի ես այսաւր³³ առ Քրիստոս կամիմ երթալ³⁴, եւ իբրեւ զՅակովիկ³⁵ կամիմ Քրիստոսի վկայ լինել³⁶: 41 Փոխադարձ արարից նմա³⁷, զի Քրիստոս վասն մեր³⁸ չարչարեցաւ, եւ վասն Նորա չարչարիմ, Քրիստոս³⁹ վասն իմ անարգեցաւ, եւ վասն նորա անարգիմ⁴⁰: 42 Անմահ Բանն Աստուած⁴¹ վասն իմ մեռաւ, եւ

¹ Գ > այսաւր եւ վաղիւն: Դ կորուսանեմ

² Ա խղրրնաբոյն, Բ խղրրինաբոյն, Գ խղրրնաբոյն, Դ խղրրաբոյն, ԵԹ խղրրինաբոյն, Ը խղրրնաբոյն, ԺԽ խնղրնաբոյն, Ի խղրրնաբոյն (ԶԷ խտրին սրբոյն. Է՝ սրբոյ)

³ Ա ~ խոստացեալ եւմ: ԺԽ զայնքան

⁴ Զ աւուրքս, Ը աւուրսն

⁵ Գ զնացեալ] երթեալ: ԶԷԸ դատին, Թ դագին, Ա դադին եւ ամիրայն

⁶ ԵԶԷԸԸԺ Գ չարախաւսեն: ԶԷ ասեն զնմանէ

⁷ ԳԴԶԷԺԻՄ զօրէնս, ԸԹ զօրէնսն

⁸ Ե տեսաք զի պաշտօնեայ է Քրիստոսի եւ նախատէ զմեզ եւ զօրէնսն մեր] Ճշմարիտ քրիստոնեայ է... զաւրէնս մեր

⁹ Ե բայց] եւ նոքա, Է > նոքա

¹⁰ ԴԺԻՄ լուր] լուռ

¹¹ Ա > ի, ԳԶԷԸ օրն, Դ յօրն, ԺԽ աւուրն

¹² Ե լուք լիցուք մինչ ի պահսն եւ ապա բռնութեամբ թըլվատեցուք] լուռ... զնա

¹³ Ե եթէ] թէ

¹⁴ Ա > մահուամբ

¹⁵ Ա > զնա: ԴԷԺԻՄ նոքա] նոցա

¹⁶ Ա վերջի: ԳԴԶԷԸԺԻՄ օր

¹⁷ Ա բարեկենդանի, Թ բարեկենդանին

¹⁸ Գ > նոյն աւրն, ԴԷԶԷԸԺԻՄ օրն

¹⁹ Գ եկեալ] երթեալ

²⁰ Խ հարկանել

²¹ ԳԴԷԶԷԸԺԻՄ ծնողացն

²² ԴԷԶԷԸԺԻՄ կսկծանօք

²³ ԱԳԴԷԺԻՄ մեծական

²⁴ Գ > եւ մեծակական ողբով, Է ողբովք

²⁵ Ը յետ, Խ > յետս

²⁶ Ա ծնաւդքն, ԲԸ ծրնաւդ, ԳԷԸ ծնօղք, ԴԷԶԷԺԻՄ ծնօղ

²⁷ Զ մարմնաւոր, Գ > մարմնաւորք

²⁸ Գ իմ] մահուան իմոյ

²⁹ Գ > լացէք ի վերայ կորստեան իմոյ բայց

³⁰ ԳԽ արէք

³¹ ԳԴԷԶԷԸԺԻՄ ծնօղորութեան

³² ԶԷԺ օրինեցէք

³³ ԳԴԷԶԷԸԺԻՄ այսօր

³⁴ Բ ~ կամիմ առ Քրիստոս երթալ, ԱԹ երթեալ, ԴԺԻՄ զնալ

³⁵ Ա ըզյակովիկ վկայն, Դ զակովին, ԲԷԶԷԸԺԻՄ զակովիկ

³⁶ ԶԷ լինիլ

³⁷ Գ > եւ իբրեւ զյակովիկ... արարից նմա

³⁸ Է իմ] մեր

³⁹ Ե եւ Քրիստոս

⁴⁰ Ե եւ եւ: Գ ~ եւ անարգիմ վասն նորա

⁴¹ Ը աստուած + մարմնով (այլ ձեռքով)

վասն նորա մեռանիմ»:

43 Եւ տարածեալ ծնաւդացն² զձեռն³ իւրեանց, խաչակնքեալ արիւ-
արիւնեցին⁴ եւ ասեն. «Զարացու-
ցիչն⁵ երկնաւորաց եւ երկրաւորաց⁶
Քրիստոս Աստուած ամենակարող⁷
զարութեամբն⁸ զարեցուցան⁹
զքեզ, ե՛րբ ի խաղաղութիւն, եւ Ինքն
ընդ քեզ եղիցի¹⁰»:

44 Եւ տարեալ զնա անաւրինացն¹¹
առ դաղին¹², եւ նա յդեաց առ ամի-
րայն, եւ նա¹³ ասէ. «Կրկին ուրացու-
ցէ՛ք եւ թլփատեցէ՛ք զդա¹⁴»: 45 Եւ
հասեալ ի դուռն բերդին¹⁵, զտեղի ա-
ռեալ կանգնեցաւ եւ¹⁶ ասէ. «Ո՛ւր
տանիք զիս¹⁷, աստ ուրացեալ եմ,
աստ¹⁸ մեռայց»: 46 Եւ յանկարծակի
զպսակ անձինն՝ զգլուխն¹⁹ ի վեր ամ-

բարձեալ, ետես իմանալի մտացն
հայեցողութեամբ զամենասուրբ Եր-
րորդութիւնն²⁰ եւ²¹ զնախնի նահա-
տակն համբերութեան վկայիցն²² եւ
զհանդիսադիրն²³ ամենեցուն զՔրիս-
տոս Աստուած, զի²⁴ եկեալ յաւգնա-
կանութիւն²⁵՝ զտկարսն²⁶ զարացու-
ցանէր²⁷, զթմբբեալն ի յուրացութիւն աս-
տուածային իմաստիցն խորհրդագգեաց
առնել կամէր²⁸. վասն որոյ զդասս
հրեշտակացն յառաջ կոչէր, զպարս
արդարոցն²⁹ մեծարէր, եւ վկայիցն
քաջալեր³⁰ տայր³¹՝ զալ տեսանել զա-
րի եւ զքաջ վկայն³² ի հանդիսական
ատենին: 47 Եւ ինքն զպսակն հիւսէր,
զթագն կազմէր, զտեղի հանգստեանն
պատրաստէր³³, զաւթեւանն³⁴ ցուցա-
նէր³⁵:

48 Եւ տեսեալ անաւրինացն, զի
տիպ³⁶ պատկերին գեղեցկանայր՝

¹ Ե զի Նա անմահ բայց վասն մեղաւորաց
մեռաւ, եւ որպէս ոչ մեռայց վասն Նորա]
անմահ բանն... Նորա մեռանիմ

² ԳԴԶԷԸԹԺԻՆ Ծնողացն, Ե նոցա առ Աս-
տուած] ծնաւդացն

³ Ը զձեռնն

⁴ Ե եւ խաչակնքեալ: Ա արիւնեցին զնա, Դ
եւ արիւնեցին, ԳԶԷԺՈՐ օրհնեցին

⁵ ԴԵԶԷԸԹԺԻՆ զօրացուցիչն, Ը զօրացուցիչն
Աստուած

⁶ Ա երկնաւորացն եւ երկրաւորացն

⁷ ԳԸ Աստուածն (Ը Աստուած) մեր: ԶԷԺԻ ա-
մենակարող

⁸ Գ > ամենակարող զօրութեամբն

⁹ ԴԵԶԷԸԹԺԻՆ զօրութեամբն զօրացուցանէ

¹⁰ ԱԳ տէր եղիցի ընդ քեզ] ինքն... եղիցի

¹¹ ԴԵԶԷԸԹԺԻՆ անօրինացն, Գ > անօրինացն

¹² ԶԷԸ դատին

¹³ Բ-Խ > նա

¹⁴ Ա > եւ թլփատեցէր: ԳԶԷ զնա] զդա (Գ ~
զնա եւ թլփատեցէր)

¹⁵ Ա բերդին եւ, Ը բերթին, Խ բերդին

¹⁶ Ա եւ նա

¹⁷ Գ > ուր տանիք զիս

¹⁸ ԳԺ եւ աստ

¹⁹ Է անձինն իւրոյ: Գ զաչսն] եւ յանկարծա-
կի... զգլուխն, Խ զգլուխ

²⁰ Ա զերրորդութիւն, ԵԹ զերրորդութիւնն

²¹ ԲԴԶԷԺԻՆ > եւ

²² ԲԵԶԷԸԹԸ համբերութեամբ, Դ համբերու-
թեանն: Գ > եւ զնախնի... վկայիցն

²³ Ժ զհանգիստդիրն, Ի զհանգիսադիրն

²⁴ Գ որ] Աստուած զի

²⁵ Ա յաւգնութիւն, Զ յօգնութիւն, ԴԵԷԸԹԺԻՆ
յօգնականութիւն

²⁶ Գ > յօգնութիւն զտկարսն, ԱԲ զտկարն

²⁷ Գ զօրացուցանէր զնա, ԴԵԶԷԺ զօրացու-
ցանէր, Խ զօրացուցանէ

²⁸ Բ-Խ > զթմբբեալն ի յուրացութիւն... առ-
նել կամէր

²⁹ Դ յարդարոցն

³⁰ Ա > եւ: ԶԷ զվկայիցն: ԴԺԻՆ քաջալերս

³¹ Գ > զպարս... քաջալեր տայր

³² Ը զմեծ, Թ քաջ] զքաջ: Դ քաջայն] քաջ
վկայն

³³ Զ հանգստեան: Է պատրաստէր

³⁴ ԴԵԶԷ զօթեւանն, ԲԹԺԻՆ զաւթեւանն, Ը
զօթեւանն

³⁵ Գ > եւ ինքն... զաւթեւանն ցուցանէր

³⁶ ԳԴԶԷԸԹԺԻՆ անօրինացն: Ե զտիպ

այտ երեսացն իբրեւ¹ հրով վառեալ², ծնաւոք պարանոցին գեղեցկութեամբ նոր սկսեալ մուրուացն փաղփաղել³, տեսութիւն⁴ աչացն պայծառացեալ⁵: 49 Եւ ռնգունքն⁶ էառ զհոտ անուշութեան⁷ անմահ թագաւորին Քրիստոսի. եղ⁸ ծունր, ձգեաց զձեռն իւր⁹ յերկինս¹⁰, աղաղակեաց ի ձայն մեծ¹¹ եւ ասէ. «Քրիստոս է արարիչն իմ¹², եւ ես հաւատամ զնա¹³: 50 Պիղծ է առաջնորդն¹⁴ ձեր եւ ամենայն մանկունք նորա: 51 Նզովեալ է¹⁵ սատանայ եւ ամենայն պոռնկասէր¹⁶ դէք նորա»:

52 Եւ վագեալ ի մէջ ամբոյսին, անկաւ յերկիր, զհողն¹⁷ խաչեալ ի բերանն արկանէր եւ ասէր. «Ահա՛ սպանէ՛ք զիս վասն Քրիստոսի»:

53 Յայնժամ ամենայն բազմութիւն¹⁸ անաւրինացն¹⁹ իբրեւ զշուն կատաղի՝ խումբ արարեալ²⁰, դիմեցին ի վերայ նորա եւ քարիւ եւ փայտիւ եւ սրով հարին զգլուխ նորա՝

մինչ²¹ զի ուղեղ գլխոյն²² ի վայր թափեցաւ: 54 Եւ նա անկեալ ի մէջ նոցա, մինչ զի²³ բազմաց ասել թէ՛ մեռաւ²⁴: 55 Եւ նա²⁵ ուշաբերեալ, յանկարծակի ելեալ²⁶ նստաւ եւ արեամբն աւծանէր²⁷ զերեսն²⁸ իւր եւ ասէր²⁹. «Ահա բաժակ՝ որ³⁰ ճաշակեցի, եւ յաւաքակ³¹ նոան՝ յորմէ ըմպեցի³², եւ մահ պատուական՝ որ այսաւր³³ հասի»:

56 Եւ տեսեալ անաւրինացն³⁴ ասեն. «Մի՛ երկնչիր, միայն բան³⁵ մի՛ խաւսեաց³⁶, եւ մեք դեղաւք բժշկեմք³⁷ զքեզ»:

57 Եւ նա դարձեալ դաւանեաց զՔրիստոս Աստուած, եւ կրկին անգամ³⁸ խաչիւ դրոշմեալ զհողն ի բերանն արկանէր եւ զձեռն³⁹ խաչակնքեալ ի վերայ սրտին՝ գոչէր⁴⁰ մեծաձայն եւ ասէր. «Հարէ՛ք զիս եւ սպանէ՛ք⁴¹, զի ես ծառայ Քրիստոսի եմ»:

¹ Ա > իբրեւ

² Թ վառեցեալ

³ Բ-Խ > ծնաւոք պարանոցին... փաղփաղել

⁴ Գ եւ տեսութիւն

⁵ Ա պայծառանայր

⁶ ԱԲԴԵԶԷԸԹԻԼ ըրնկունքն, ԺԽ ռնկունքն, Գ > ռնգունքն

⁷ Ա անուշահոտութեան, Դ անուշութեան

⁸ Ա եւ ետ] եղ

⁹ ԶԷ եւ ձգեաց: Բ ~ ձեռն իւր ձգեաց

¹⁰ Ը յերկին

¹¹ Գ > ձգեաց զձեռն... ձայն մեծ

¹² ԲԳԹ արարիչ: Գ > իմ

¹³ Գ զնա + Աստուած յաւիտենական

¹⁴ Ա պղեղ, Գ ալլ պղեղ: Դ յառաջնորդն

¹⁵ Ա > է

¹⁶ Դ պոռնքնկասէր

¹⁷ Զ եւ հողն, Թ զհողն

¹⁸ ԶԷ > ամենայն: Ա բազմութիւնք

¹⁹ ԳԴԵԶԷԸԹԻԽ անօրինացն

²⁰ Գ > խումբ արարեալ, ԺԽ արեալ

²¹ Թ մինչեւ

²² Թ գոլեղ] զի ուղեղ, ԱԷԸ ուղիղ, Գ ուղեղն, Դ յուղեղ: Գ > գլխոյն

²³ Գ մինչեւ] մինչ զի

²⁴ Է > եւ նա անկեալ... թէ մեռաւ

²⁵ Թ > նա

²⁶ ԳԹ > յանկարծակի ելեալ

²⁷ Խ արեամբ: ԳԵԶԷԺԽ օծանէր

²⁸ Ը ~ զերեսն օծանէր

²⁹ ԱԷԸ > իւր: ԴԹ ասէ

³⁰ Զ գոր

³¹ Ա յաւաքակք, ԳԴԶԷԸԺԽ յօշարակ, Ե յօշարան, Խ յօշական (Բ յաւաքակ)

³² Ը ըմպեցի, Թ ըմպիցի

³³ ԳԴԵԶԷԸԺԽ այսօր

³⁴ ԱԲԳԴԵԶԷԺԺԽ անօրինացն

³⁵ Թ > միայն: Ա բանիւ

³⁶ Թ ~ մի բան խօսեաց, ԳԵԶԷԸ խօսեաց, ԺԽ խօսեալ

³⁷ ԳԴԵԶԷԺԺԽ դեղօք: ԱԽ բժշկեմ

³⁸ ԶԷ > անգամ

³⁹ Գ > եւ կրկին անգամ... արկանէր, Ա ընկեց] արկանէր: ԶԷ զձեռն

⁴⁰ Է գոչէր

⁴¹ Ա սպանէք զիս, Ը սպաննէք

58 Եւ տեսեալ անաւրիինացն¹ զհամբերութիւն քաջ վկային, զարմացեալ զնացին առ դադին² եւ ասեն. «Ձերիստոս ճշմարիտ³ Աստուած դաւանեաց խաբեբայն այն»:
59 Եւ նա ասէ⁴. «Ընդէ՞ր ոչ սպանէք զնա⁵». եւ ասեն. «Սպանաք զնա⁶, եւ նա նոր կենդանացաւ»:
60 Եւ հրամայեաց դադին⁷ երթալ⁸ քարկոծել զնա⁹:
61 Եւ նոցա երթեալ, ողորանաւ¹⁰ խրատ տային՝ առնել¹¹ զկամս դատաւորին:
62 Եւ նա ասէ. «Երթայց առ դատաւորն»:
63 Եւ նոցա ուրախացեալ, առեալ տանէին¹² առ դատաւորն¹³:

64 Իսկ զաւրեղ զաւրականն¹⁴ Քրիստոսի եւ¹⁵ քաջ մենամարտիկն¹⁶ զտկարութիւնն¹⁷ եւ զցաւ անձինն¹⁸ ի բաց բարձեալ¹⁹, եկեալ ի նոյն²⁰ տե-

ղին, ուր զուրացութեան²¹ ձին հեծեալ էր, ձայնեաց²² մերձաւոր քրիստոնէիցն, թէ. «Աստ²³ հեծայ զսեւ ձին²⁴, աստ մեռայց վասն իմ Քրիստոսին²⁵»:

65 Եւ տեսեալ անաւրիինացն²⁶ զճշմարիտ հաւատ²⁷ նորին, քարիւ եւ փայտիւ հարեալ²⁸՝ ջարդեցին զամենայն մարմին²⁹ նորա³⁰:
66 Եւ նա քաղցրութեամբ աւանդեաց զհոգին իւր առ Աստուած ի ձեռս հրեշտակաց Աստուծոյ³¹:
67 Եւ առեալ անաւրիինացն³² զպատուական նշխարք³³ երանելի մանկան տղային³⁴, հրով³⁵ այրեցին ի մէջ քաղաքին³⁶:

68 Եւ ի գիշերին այնմիկ³⁷ լոյս սաստիկ ծագեալ³⁸ ի վերայ նորա:
69 Եւ անաւրիինացն³⁹ ահաբեկ եղեալ⁴⁰՝ յամաւթ⁴¹ լինէին⁴²:
70 Եւ յետ երից ա-

¹ ԱԳԴԵԶԵԼԺԻՆ անօրինացն

² Ը > առ դադին, ԶԷ դատին

³ ԴԸԺԻՆ > ճշմարիտ

⁴ ԲԴԶԵԼԺԻՆ ասէր, Գ ասաց

⁵ Ա սպանանէք, ԶԷ սպանիք: Զ > զնա

⁶ ԱԲԳԴԸԺԻՆ սպաննաք: ԱԷ > զնա

⁷ ԶԷԸ դատին

⁸ Ը երթեալ

⁹ Ե ածէք առ իւ. եւ ասեն. կամեաք բերել, եւ եւ նա նոր իմն կատաղեցաւ. եւ հրամայեաց դադին առ ինքն ածել զնա] սպանէք զնա... քարկոծել զնա

¹⁰ ԺԻ երթալ: ԳԴԵԼԸԺԻՆ ողորանօք

¹¹ Զ ~ խրատ տային նմա ողորանօք, ԷԳ տային նմա: Գ զի առցէ

¹² Գ > առեալ: Թ տարան

¹³ Գ > առ դատաւորն, Թ դադին] դատաւորն

¹⁴ ԴԵԶԵԼԸԺԻՆ զօրեղ զօրականն

¹⁵ Ա > Քրիստոսի: ԲԴԵԼԸԺԻՆ > եւ

¹⁶ Գ եւ նա] իսկ զաւրեղ... մենամարտիկն

¹⁷ ԳԶԷ զտկարութիւն

¹⁸ Գ մարմնոյն] եւ զցաւ անձինն

¹⁹ Է թողեալ Գ եղեալ] բարձեալ

²⁰ Գ եւ յորժամ էհաս ի] եկեալ ի նոյն

²¹ ԲԶԵԼԸԺԻՆ որ] ուր: Թ զաւրացութեան

²² Ա ձինն հեծուցեալ էին: Գ եւ ձայնեաց

²³ Գ > մերձաւոր քրիստոնէիցն: Գ աստի

²⁴ Գ զսեւ: Ա ձին եւ

²⁵ Թ աստ մեռաց վասն իմ Քրիստոսին զի աստ հեծայ զսեւ ձին

²⁶ ԴԵԶԵԼԸԺԻՆ անօրինացն, Թ անօրինեացն

²⁷ Ա հաւատս

²⁸ Գ > հարեալ

²⁹ ԲԴԵԶԸԺԻՆ մարմինս

³⁰ Գ զնա] զամենայն մարմին նորա

³¹ Գ > ի ձեռս հրեշտակաց Աստուծոյ, ԲԴԵԼԸԺԻՆ > Աստուծոյ

³² ԳԴԵԶԵԼԸԺԻՆ անօրինացն

³³ Ե նշխարս

³⁴ Գ Յոհաննիսի Ե Յոհաննու] տղային, Ի տրդային

³⁵ Ը > հրով

³⁶ Ե յեզր] ի մէջ, Ը > ի մէջ քաղաքին

³⁷ ԱԲԳԴԵԶԵԼԸԺԻՆ յայնմիկ

³⁸ Ե ծագեաց

³⁹ ԱԳԴԵԶԸԺԻՆ անօրինացն

⁴⁰ Գ տեսեալ այլազգեացն] անօրինացն ահաբեկ եղեալ, Ը ահաբեկեալ] ահաբեկ եղեալ

⁴¹ ԱԴԵԶԸԺԸԺԻՆ յամօթ

⁴² Ե մինչ զի տեսողքն ահաբեկ լինէին] եւ

ւորց հրաման ետ¹ ամիրայն քրիստոնէիցն՝ զնալ² թաղել զմնացեալ նշխարս³ նորա: **71** Իսկ քրիստոնէիցն, որք⁴ յահէ⁵ անաւրինացն⁶ փախուցեալք էին, այգուցն ժողովեալ⁷ եկին ի միասին, եւ բարեպաշտ ծնաւորքն⁸ նորա ընդ նոսա՝ զսեւացեալ հանդերձս⁹ ի բաց արկեալ, սպիտակազգեստք եղեն¹⁰, եկին ի տեղի նահատակութեան պատուական վկային եւ արհնութեամբ¹¹ եւ գոհութեամբ փառս Աստուծոյ տալին¹²: **72** Եւ գովէին¹³ մեծաձայն բարբառով. «Աւր¹⁴ է հարսանեաց մեր զաւակին, եկայք ուրախասցուի¹⁵, սրբազան քահանայք եւ բազմութիւն ամենայն¹⁶ եղբարց ի միասին, զի որդեակս¹⁷ մեր զհոգեւոր բաժակն ճաշակեաց, մեք զմարմնաւոր բաժակն¹⁸ ըմպեցուի¹⁹»: **73** Եւ եթէ²⁰ որ լայր ի վերայ նորա²¹, ծնաւորք²² նո-

րա²³ սաստէին՝ ի բաց կալ ի լալոյ եւ յողորոց՝ մեծութեան խնդութեան նորա²⁴:

74 Եւ առեալ զմնացեալ մասն²⁵ նշխարաց նորա սրբազան արհեպիսկոպոսն²⁶ Տէր Ստեփաննոս²⁷ եւ պատուական քահանայքն, հանդերձ մենայն բազմութեամբ²⁸ քաղաքին²⁹, ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ արհնելով³⁰ զամենասուրբ զԵրրորդութիւնն³¹, որ ի սատուցեալ եւ ի ցրտացեալ³² ժամանակիս ոչ յամալթ³³ արար զմեզ առաջի ազգաց³⁴ անհաւատից³⁵, տարեալ եղին ի սուրբ եկեղեցին³⁶, ի ներքոյ աստիճանի³⁷ բեմբին³⁸, յորում³⁹ ինքն դրոշմեալ էր զտեղի գերեզմանին:

75 Կատարեցաւ սուրբ վկայն

անօրինացն... լինէին, ԳԸ եղեն] լինէին

¹ Դ հրամայն, Ե հրամայեաց] հրաման ետ

² Դ քրստոնէին: Գ > զնալ

³ Զ ոսկերս Ժ նշխարիս] նշխարս

⁴ Ը քրիստոնէին, Ա որ

⁵ Ը հայէ] յահէ

⁶ ԱԳ-ԸԻՆ անօրինացն

⁷ Ա ժողովեալք

⁸ Ա ծնողքն, Բ ծնաւորքս, Գ-ԸԻՆ ծնողք (Լ ծնաւորքն)

⁹ Ը հանդերսն

¹⁰ ԱԸ սպիտակազգեստ: ԴԺԻՆ եղեալ

¹¹ ԶԷԺԻՆ օրհնութեամբ

¹² ԸԹ > Աստուծոյ: ԱԴ ~ տային Աստուծոյ

¹³ Ա գովէին] գովէին

¹⁴ ԴԵԶԷԸԺ օր, Խ որ

¹⁵ Դ յուրախասցուիք

¹⁶ Դ յամենայն

¹⁷ Ա որդեակս

¹⁸ Խ > ճաշակեաց, մեք զմարմնաւոր բաժակն

¹⁹ Ը ըմպեցուիք

²⁰ Ա թէ, Թ էթէ

²¹ Ա նորին

²² Ա ծնողքն, Ե ծնողքն, ԳԴԶԷԸԺԻՆ ծնողք (ԲԹԼ ծնաւորք)

²³ Ե > նորա

²⁴ Գ իսկ եկեալ ժողովեցան եւ բարեպաշտ ծնողք նորա ընդ նոսա եւ քրիստոնէայք բազումք ի տեղի նահատակութեան պատուական վկային] իսկ քրիստոնէիցն, որ յահէ անօրինացն... մեծի խնդութենէ նոցին, ԲԴԵԶԷԸԺԹԻԼԻՆ մեծի խնդութեան (ԲԴԴԸԹԻԼԻՆ խնդութեանց, Ե խնդութեան) նոցին (Ե նորին)

²⁵ Թ զմարմին] մասն

²⁶ Ա արքեպիսկոպոսն

²⁷ ԱԸ Ստեփաննոս, Ե Ստեփաննոս

²⁸ Դ յամենայն: Ե բազմութեամբն

²⁹ Թ > քաղաքին

³⁰ Գ արհնէին, ԶԷԺԻՆ օրհնելով

³¹ ԴԶԺԻՆ երրորդութիւնն, Ը երրորդութիւն

³² Գ > ի: Գ յերեկոյացեալ] ցրտացեալ

³³ ԱԳԵ-ԻՆ յամալթ, Դ ամօթ

³⁴ Ը ալլազգաց] առաջի ազգաց

³⁵ Գ ալլազգեաց եւ, ալլազգաց] ազգաց անհաւատից

³⁶ Ա ի սրահ սուրբ եկեղեցոյն, Ը > ի սուրբ, ԸԽ յեկեղեցին

³⁷ Ը տաճարի սուրբ] աստիճանի

³⁸ Ա > ի ներքոյ աստիճանի բեմբին

³⁹ ԺԽ որում

Քրիստոսի¹ յամսեանն² ի Փետրուարուարի³ ԻԲ., ի տաւնի⁴ ՃԾ. հայրապետացն Կոստանդնուպօլսի⁵, յետ ի⁶ ի⁶ բարեկենդանի⁷ շաբաթ արն, ի վեց⁸ ժամու աւուրն, ի փառս⁹ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ¹⁰:

76 Որոյ բարեխաւսութեամբն¹¹ ողորմի Քրիստոս Աստուած Թումայ¹² վարդապետին, որ¹³ զայս սակաւ պատմութիւնս շարադրեաց¹⁴ ի դուռն սուրբ եկեղեցեաց¹⁵:

¹ Գ Քրիստոսի + մանուկն Յոհանէս Խլաթեցին, ցին, Է Քրիստոսի Յոհաննէս

² ԺԽ ամսեանն, Գ > յամսեանն

³ ԱԷ > ի: Դ փետրուար

⁴ ԱԳ-ԷԺԻԽ տօնի

⁵ Գ Կոստանդնուպօլսի սուրբ ժողովոյն, Զ Կոստանդնուպօլսի, Է ի Կոստանդնուպօլսի

⁶ ԵԶԷԸԹԼ յետի] յետ ի

⁷ Է բարեկենդան

⁸ Ա-Խ (բոլոր ձձ-ը) օրն: Ա .գ.] վեց

⁹ Է փա] փառս

¹⁰ Է > Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, Խ > Աստուծոյ մերոյ, ԲԴԵԶԹԻԼ մերոյ + օրհնելոյն (ԲԴԵԹԻԼ արհնելոյն) յախտեանս. ամէն

¹¹ ԴԵԹԻԼ (բոլոր ձձ-ը) բարեխօսութեամբն

¹² Ե Թումա

¹³ ԵԹ զի] որ

¹⁴ Դ շարագրեաց

¹⁵ Ա ողորմի ստացողի գրոցս... Էւ արարողի այս սակաւ բանի Թովմայ հեգահոգի աստուածաբան վարդապետին. ամէն] որոյ բարեխօսութեամբն... եկեղեցեաց, ԲԳԶ-ԷԸԺԽ > որոյ բարեխաւսութեամբն... եկեղեցեաց (վերը ԴԵԹԻԼ)

Բ. ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ծ՝ 4722. ԺԶ. դ. (1510ից յետոյ), 428բ-30ա.

Կ (r)՝ 992. 1651 թ., Եղեսիա, 505ա-6բ. (Հատընտրային-ռճական վրմշկ#).

Հ՝ 10355. 1656 թ., Եւրոկիա, 327ա-8բ.

Ձ՝ 4548. 1664 թ., Հռոմայրի գիւղ (Լօռի), 382բ-5ա.

Ղ՝ 11131. 1679 թ., Եւրոկիա, 294ա-5բ.

Ճ՝ Էջմ. Հմբ 20. ԺԷ. դ., 53բ-5ա.

Մ (B)՝ 3783. 1704 թ., Եւրոկիա, 284ա-5ա.

Յ (f)՝ 4547. 1709 թ., Գերմանիկէ (Մարաշ), 293բ-5ա:

ՅԱՅՄՄ ԱԻՈՒՐ¹ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒ-
ԹԻՒՆ ՆՈՐ ՎԿԱՅԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ²
ՄԱՆԿԱՆ ՅՈՂԱՆՆԻՍԻ³

1 Պատուական⁴ եւ պանծալի վկայ⁵ Յոհաննէս⁶ էր ի Բզնունեաց⁷ նեաց⁸ գաւառէն, ի⁸ քաղաքէն Խլաթաթ⁹, բարեպաշտ ծնողաց¹⁰ գաւակ, ի ի Պ. եւ ի ՁԶ.¹¹ Թվականիս մերում¹²: 2 Եւ էր վարժեալ ի յարուեստս¹³ երաժշտական գուսանական խաղունց¹⁴. եւ էր յոյժ¹⁵ անուշաձայն եւ

քաղցր երգեցիկ¹⁶, մինչ զի զարմանալի էր տեսողացն եւ լսողացն¹⁷: 3 Եւ էր սիրեցեալ յաչս ամենեցուն, եւս առաւել¹⁸ ամիրային Սէֆէդնի¹⁹. եւ հանապազ կայր առաջի նորա:

4 Եւ էր²⁰ կին մի առաջի նոյն²¹ ամիրային՝ երգեցիկ եւ խաղացող. եւ յաղթեալ²² լինէր պիղծ կինն²³ այն ի մանկանէն՝ առաջի հրապարակին, զի մանուկն Յոհաննէս²⁴ գեղեցիկ եղանակաւ²⁵ բերէր²⁶ զերգս Փառք ի բարձմանն եւ զայլ քաղցր բարբառ²⁷ շարականացն ի մէջ²⁸ եւ զարմացունէր զամենեւեան:

¹ Մ ի ամին] յայսմ: Վ > յայսմ աւուր

² Մ > նոր վկային Քրիստոսի

³ Մ > մանկան: ԾՀԶՂԸ Յոհանիսի, Վ Յոհաննիսի + որ մականունն խօլու ասի

⁴ Վ սուրբ] պատուական

⁵ Վ վկայս Քրիստոսի

⁶ Ծ Յոհաննէս, ՀՂՅ Յոհաննէս

⁷ ԾԸ յարծրունեաց] բզնունեաց

⁸ Վ > էր ի բզնունեաց գաւառէն, Վ > ի

⁹ Վ Խլաթ քաղաքէ

¹⁰ ՀՅ բարեպաշտ եւ աստուածասէր, Ձ բարեպաշտ եւ երկիւղած: ԾՎՀԶՂԸ ծնողաց

¹¹ Ձ > ի: ՎՀԶ .այ. եւ .ձգ., Ղ .ըճ. եւ .ձգ., Մ .ըճձգ.

¹² ԾԸ > ի .այ. եւ ի .ձգ. Թվականիս մերում, Մ թուականին հայոց, Ձ հայոց] մերում

¹³ Յ > ի: Ձ արուեստս

¹⁴ Վ գուսանական: ԾՎԸ երգոց] խաղունց

¹⁵ Ձ > յոյժ

¹⁶ ԾՎԸ > եւ էր յոյժ անուշաձայն... երգեցիկ, Յ գեղեցիկ] երգեցիկ

¹⁷ Մ եւ զարմանալի լսողաց] մինչ զի... եւ լսողացն

¹⁸ ԾՎՀԶՅ > ամենեցուն եւս առաւել

¹⁹ Ծ սեֆէդնի

²⁰ ՎՅ ~ էր եւ

²¹ Վ > առաջի: Ծ > նոյն

²² Մ խաղացող, Յ խաղցող: Ձ աղթեալ

²³ ՀՀԶՅ պեղծ, ԾՎԸ պեղծն] պիղծ կինն

²⁴ Յ զմանուկն] զի մանուկն: ԾՎ Յոհաննէս

²⁵ Ղ > գեղեցիկ եղանակաւ, ԾՎԸ > եղանակաւ

²⁶ ԾԸ բերէր փողով

²⁷ Ձ քաղցրաբարբառ

²⁸ Մ զամենայն երգ] զերգս փառք... շարականացն ի մէջ

5 Իսկ նենեգաժոտ¹ ազգն մարաց՝
որ եւ քրդաց², գրգռեն³ զամիրայն ի
կորուսանել զնա: 6 Եւ յաւուր միում⁴
կոչեաց զնա ամիրայն⁵ ի բերդն՝ առ
ինքն⁶, եւ ասէ. «Ես ստուգեալ եմ, զի
դու լեալ⁷ ես երբեմն մեղօք ընդ տա-
ճիկ կնոջն⁸ երգեցողի. կամ պիտի⁹
քեզ տաճկանալ եւ առնուլ զնա¹⁰ եւ
կամ չարաչար մահուամբ մեռա-
նել¹¹»:

7 Իսկ ծառայն Քրիստոսի Յոհան-
նէս համարձակութեամբ¹² ետ պա-
տասխանի եւ ասէ¹³. «Այդ ձե՛զ է գործ
եւ առաջնորդաց¹⁴ ձերոց, եւ հեռի¹⁵ ի
քրիստոնէիցս, որ եմք ծառայ Քրիս-
տոսի¹⁶, զի Քրիստոս սուրբ է եւ
զսուրբսն¹⁷ սիրէ»:

8 Յայնժմ սրտմտութեամբ լցեալ
անօրինին եւ հրամայեաց¹⁸ Ղ. ա-
րանց՝ ընկենուլ զնա ի բերդն¹⁹ ի

վայր. եւ ո՛չ կարացին²⁰, զի
աներեւոյթ օգնութեամբն²¹ Աստուծոյ
յաղթեաց²² նոցա սուրբն: 9 Եւ նոցա
բրածեծ արարեալ զնա դառն եւ
խիստ գանիւք, եւ կապեալ ոտիւք եւ
ձեռք եղին ի բանտի²³: 10 Եւ ի գիշե-
րին ողորելով եւ պատիւ խոստանա-
լով թուլացուցին զնա ի հաւատոցն²⁴:
11 Եւ ասէ «Ի վաղիւն. կամք ձեր եղի-
ցին²⁵», երկուցեալ զի մի՛ ի գիշերի
աներեւոյթաբար²⁶ կորուսցեն զնա:

12 Եւ այգուցն²⁷ հանեալ տարան
առ ամիրայն²⁸ եւ բռնութեամբ հա-
նեալ ի ձի եւ շուրջ ածեալ²⁹ զքաղաքն
ամենայն: 13 Եւ զի³⁰ էր նա մանուկ³¹
Ի.(20)ամեայ եւ դիւրափոխ ի³² յամե-
նայն բան, վասն որոյ ի նոյն օր³³ փո-
շիմանեցաւ ի պիղծ օրինացն³⁴, զոր
անօրէնքն³⁵ բռնութեամբ եղին ի վե-
րայ նորա³⁶: 14 Եւ զղջացեալ³⁷ ի միտս
իւր՝ խորհէր մեռանել³⁸ վասն ա-
նուանն Քրիստոսի: 15 Յեւեաց զումն ի

¹ ԿՅ նենեգժոտ, ՀԶՂՄ նենեգժոտ

² ԿՄ > մարաց որ եւ: Ճ > եւ: Ծ գրդաց

³ ՂՄ գրգռեցին

⁴ Յ յորժամ ի միում աւուր] յաւուր միում

⁵ 2 յամիրայն, Կ > ամիրայն

⁶ ԾՃ առաջի իւր] առ ինքն

⁷ Մ լիալ

⁸ ՀՂ կնոջ

⁹ Մ պարտ է] կամ պիտի

¹⁰ Ծ > զնա

¹¹ ԾԿՃ ~ մեռանել չարաչար մահուամբ, Մ
մեռանիլ

¹² ԾԿՃ Յոհաննէս, Ճ Յովհաննէս: Կ > համար-
ձակութեամբ

¹³ Ծ > եւ ասէ

¹⁴ 2 գործ է: Ծ առաջնորդեաց

¹⁵ Մ հեռի է

¹⁶ ԾԿՃ > որ եմք ծառայ Քրիստոսի

¹⁷ ԾՃ զսուրբն, ԿՄ զսուրբս, 2 զսուրբսն

¹⁸ ԾԿՃ ասաց] հրամայեաց

¹⁹ Յ բերդն

²⁰ ԾԿՃ կարացին անօրէնքն

²¹ Մ > աներեւոյթ: ՃՅ օգնականութեամբն

²² ԾՃ յաղթէր

²³ Մ > ոտիւք եւ ձեռք, ԶՂՅ բանդի

²⁴ Կ հաւատոց

²⁵ ԾՀԶՂՃՅ եղիցի

²⁶ ԾԿՂՃՅ աներեւոյթաբար

²⁷ ԾՃՄ ի վաղիւն] այգուցն, Յ յայգուցն

²⁸ 2 զնա առաջի ամիրային] առ ամիրայն

²⁹ ԾԿՃ ածին

³⁰ Ճ > զի

³¹ Յ մանուկն] նա մանուկ

³² ՃՄՅ > ի

³³ Ծ աւրն, ՀԶՃՅ օրն

³⁴ ՀԶՅ պեղծ: Կ անօրինացն

³⁵ 2 անաւրէքն

³⁶ ԾՃ > ի պիղծ օրինացն... ի վերայ նորա

³⁷ ԾՃ զղջացաւ

³⁸ ԾՃ կամէր] խորհէր: ՂՄ մեռանիլ

քրիստոնեիցն¹ առ քահանայսն՝ թէ. «Տո՛ւք ինձ² հաղորդութիւն ի մարմնոյն Քրիստոսի³, զի ի վաղիւն նահա-
հատակիմ վասն անուան Նորա⁴»: **16** Եւ նոցա անփոյթ արարեալ՝ անհա-
ւատ եւ ուրացող կոչելով զնա: **17** Այլ Այլ նա հալէր եւ⁵ մաշէր յանձն իւր եւ⁷
եւ⁷ ի դառնութենէ սրտին ողբս լալա-
զինս յօրինէր ինքն ինքեան⁸, եւ ող-
բալով եւ ամօթխածութեամբ⁹ շուրջ
գայր¹⁰ ի քաղաքին¹¹ գօտելոյծ եւ
միաձորձ¹², վայ եւ եղուկ կարդայր¹³
անձին իւրում¹⁴ եւ ասէր. «Վա՛յ քեզ,
ուրացողդ¹⁵ Յոհաննէ՛ս, զի զքահա-
նայսն¹⁶ տրտմեցուցեր եւ զծնօղսն¹⁷
քո ի սուգ նստուցեր, եւ զսիրելի եղ-
բարսն եւ զընկերսն¹⁸ քո դառնացու-
ցեր, զաւազանն մոռացար՝ որ ծնաւ
զքեզ որդի Աստուծոյ¹⁹, զԱւետարանն

թողէր՝ որ լուսաւորեաց զքեզ²⁰ քարո-
զութեամբ²¹, ելէր յաչացն²² Քրիստո-
սի, հեռացաւ ի քէն հրեշտակն պա-
հապան: **18** Եւ²³ Քրիստոսի Աստու-
ծոյն²⁴ քո զի նչ պատասխանի տալ-
ցես²⁵ յաւուրն դատաստանի, որ ա-
սաց ի սուրբ Աւետարանին, թէ. «Որ
ուրացի²⁶ զիս առաջի մարդկան, ու-
րացայց եւ Ես զնա առաջի Հօր²⁷ Իմոյ
որ յերկինս²⁸ է» [Մտթ. Ժ. 33]:

19 Չայս եւ առաւել քան զսոյն ողբս
յօրինէր եւ²⁹ լայր հանապազ եւ յողբ³⁰
եւ յարտասուս³¹ շարժէր զլսողսն³²: **20**
Եւ այնուհետեւ վաճառեաց³³ զամե-
նայն ինչս եւ զստացուածս իւր եւ³⁴
ետ աղքատաց եւ կարօտելոց³⁵: **21** Եւ
երթեալ առաջի եկեղեցւոյն³⁶, դաւա-
նեաց զամենասուրբ Երրորդութիւնն
եւ զմի աստուածութիւնն³⁷, զմարդե-

¹ Ճ ոմն, Կ քրիստոնեից

² Ճ > ինձ

³ Հ > ի: Կ > ի մարմնոյն Քրիստոսի

⁴ Կ անուանն Քրիստոսի] անուան նորա, Յ նոցա] նորա

⁵ Մ ուրացող: Ձ կոչեցով

⁶ ԿՄ իսկ] այլ: Մ > հալէր եւ

⁷ Յ > եւ

⁸ ՁՅ օրինէր] յօրինէր: ԾՃ > եւ ի դառնութե-
նէ... ինքեան, ՀՂ յինքեան

⁹ Ճ > եւ, ԾՃ ողբով: ԾԿՁՅ ամօթխածութեամբ

¹⁰ ՀՁՂՅ շրջէր] շուրջ գայր

¹¹ Ճ քաղաքն

¹² ԾՀՂ քաղաքն: ԾՃ > գօտելոյծ եւ միաձորձ

¹³ ՀՁՂ կարդալով

¹⁴ Մ եւ գօտելոյծ եւ միաձորձ շրջէր ի քա-
ղաքն ամօթալի] ինքն ինքեան... իւրում

¹⁵ ԾՄ ուրացողդ

¹⁶ ԾԿՀՃ Յոհաննէս: Հ զքահանայն

¹⁷ Յ տրտմեցուցանէր: Ձ զծնաւոյն

¹⁸ Ճ եղբայրսն, Մ եղբարս: Յ զնկերս

¹⁹ ԾՃ լուսոյ] Աստուծոյ

²⁰ Ղ > զքեզ

²¹ Ձ մկրտութեամբ] քարոզութեամբ

²² Ձ աչացն, Յ ի յաչացն

²³ Մ > հեռացաւ... պահապան, Ձ ~ պահա-
պան հրեշտակն: Մ եւ արդ

²⁴ ՁՅ այն] Աստուծոյն

²⁵ Կ տացես պատասխանի, Ձ տացես

²⁶ Յ ուրացի

²⁷ Ծ հաւր

²⁸ Ճ յերկինսն

²⁹ ԾՃ զայս] զսոյն: Ձ օրինէր: Ձ > եւ

³⁰ ԾՃ ողբալով ասէր] ողբս յօրինէր... եւ
յողբ, Հ յողբս

³¹ Ձ յողբս, Մ > յողբ եւ: Ծ յարտասուսն, ՁՅ
արտասուս

³² Ծ զլսողն, ՃՄՅ զլսողսն

³³ Մ > այնուհետեւ: Մ վաճառեալ

³⁴ ԾԿՃՄ > եւ զստացուածս: Մ > եւ

³⁵ ԿՄ > եւ կարօտելոց

³⁶ Ձ եկեղեցւոյն

³⁷ Մ > եւ զմի աստուածութիւնն, ԿՁ աս-
տուածութիւն

դուրսին¹ Քրիստոսի: **22** Եւ² ողբալով լով եւ լալով³ մեղայ ետ առաջի ամենայն⁴ քահանայիցն, եւ եցոյց զգերեզմանն իւր⁵ առաջի սուրբ⁶ սեղանոյն եւ ասէ⁷. «Աստ թաղեցէ՛ք զիս»: **23** Եւ յանձն արար զինքն Աստուծոյ եւ սուրբ եկեղեցւոյն⁸, եւ պատրաստեցաւ⁹ ամենայն սրբութեամբ: **24** Եւ հասեալ ի պահք¹⁰ Առաջաւորին, անսուաղ անցուցանէր զաւուրսն¹¹ Եւ¹²:

25 Եւ եկեալ առ նա Բ. արք¹³ ի գլխաւորաց¹⁴ անօրինացն եւ ասեն¹⁵. «Ե՛կ երթիցուք յաղօթանոցն¹⁶ մեր, կերիցուք եւ¹⁷ արբցուք ի միասին¹⁸, ապա թէ ոչ՝ մեռանիս ի ձեռաց մերոց»: **26** Եւ նա ասէ¹⁹. «Խտրին սրբոյն²⁰ եւ

խոստացեալ զայսքան աւուրս եւ ոչ կարեւ²¹ զալ»: **27** Եւ նոքա չարութեամբ լցեալ, երթեալ առ դադին²² եւ ասեն վասն նորա, թէ²³. «Ճշմարիտ քրիստոնեայ է. եւ իսաբեաց զմեզ եւ զօրէնս²⁴ մեր»: **28** Եւ նա ասէ. «Լուռ լերո՛ւք մինչեւ ի պահսն²⁵ իւրեանց, եւ ի նոյն օրն²⁶ թլփատենք զնա. եւ թէ²⁷ ոչ կամեսցի՝ չարաչար մահուամբ կորուսանենք²⁸ զնա»:

29 Եւ նոցա²⁹ լռեալ մինչեւ ի վերջին օր շաբաթոն³⁰ Բուն բարեկենդանին, եւ ի նոյն օրն³¹ երթեալ ըմբռնեցին զնա եւ տանէին հարկանելով: **30** Եւ տեսեալ ծնողացն³² աղիողորմ ողբալով եւ կոծելով³³ երթային զհետ նորա: **31** Եւ նա ասէ ցնոսա. «Աստուածագութ ծնո՛ղք³⁴ իմ, մի՛ լայք ի վերայ մահուան իմոյ, այլ լացէ՛ք ի վերայ կորստեան³⁵ իմոյ, բայց աղաչեմ զձեզ. հալալ արէ՛ք ինձ³⁶ զաշխա-

¹ ՀՂ > զմարդեղութիւնն

² Մ եւ զՔրիստոսի մարդեղութիւնն, ԾՃ > զմարդեղութիւնն Քրիստոսի: Վ > եւ

³ ԾՃՄ > եւ լալով

⁴ Վ սուրբ] ամենայն

⁵ Մ զգերեզման: ԾՃ գտեղի գերեզմանին իւր իւրոյ] զգերեզմանն իւր

⁶ Մ > սուրբ

⁷ Մ թէ] եւ ասէ

⁸ ԾՃ > եւ սուրբ եկեղեցւոյն

⁹ Վ պատրաստեաց զինքն

¹⁰ Մ պահքն

¹¹ ՁՅ զաւուրս

¹² Մ գ.ե. օրն անսուաղ անցոյց] անսուաղ... զաւուրսն .ե., Ծ զհինգ աւուրսն, Ճ գ.ե. աւուրսն

¹³ ԾՎՃ > առ նա: Մ այր, ՎՀՀՂՅ > արք

¹⁴ ԾՀՀՂՃ գլխաւոր

¹⁵ ՎՀՀՂՅ > եւ: ԾՎՃ ասեն ցնա

¹⁶ ՀՀՅ ի յաղօթանոցն

¹⁷ ԾՀՀՅ եւ կերիցուք եւ

¹⁸ Վ > կերիցուք եւ արբցուք ի միասին, Ձ > ի միասին

¹⁹ Ճ ասաց

²⁰ ԾՃ խըղըրնաբոյն, ՎՀ խըղըրնաբոյն, Ձ խտըրնապոյն, Ղ խտըրնաբոյն, Մ խնդրա-

բոյս Յ խտըրնապոյն

²¹ Վ կամիմ] կարեւ

²² ԾՃՄ զնացին] երթեալ: ՎՀՀՂՅ դատին

²³ Յ > թէ

²⁴ Վ զօրէնսն

²⁵ ԾՃ պահքն

²⁶ Ծ աւրն

²⁷ Ճ եթէ] թէ

²⁸ ՀՀՀՅ կորուսից, Մ կորուսցուք

²⁹ Ձ > նոցա

³⁰ ՎՀՀՅ վերջի: Ծ աւր: Վ շաբաթուն

³¹ ԾՁ աւր, Վ օր

³² ԾՎՂՃ ծնողացն

³³ ԾՃՄ ողբով, Վ > ողբալով եւ: ՃՄ կոծով

³⁴ Ծ աստուածագութ, Վ ու] աստուածագութ: ԾՎՀՀՂՃ ծնողք, Յ ծնող

³⁵ Ծ ուրացութեան, Ճ ուրացութեանն] կորստեան

³⁶ ՀՀՅ արարէք: ԾՁ > ինձ

տանս ձեր եւ ւարինեցէ՛ք¹ զիս, զի եւ այսօր² վկայ լինելոց եւ Քրիստոսի՝ նման Յակովկայ³»։ **32** Եւ տարածեալ ծնողացն⁴ զձեռս իւրեանց, խաչակնքեալ օրհնեցին՝ զնա եւ ասեն. «Զօրացուցիչն⁵ Աստուած զօրացուցանէ զքեզ, ե՛րթ ի խաղաղութիւն⁷, եւ ինքն Քրիստոս⁸ եղիցի ընդ քեզ⁹»։

33 Եւ տարեալ զնա անօրինացն¹⁰ առ դադին, եւ նա յղեալ¹¹ առ ամիրայն եւ¹² ասէ. «Կրկին ուրացուցէք եւ թլփատեցէք¹³ զդա¹⁴»։ **34** Եւ հասեալ ի դուռն բերդին, զտեղի առեալ կանգնեցաւ¹⁵ եւ ասէ. «Ո՛ր կամիք տանել¹⁶ զիս, ա՛ստ եւ հեծեալ ի ձին սատանայի եւ¹⁷ ուրացեալ զՔրիստոս, եւ աստ¹⁸ եւ մեռանելոց¹⁹»։ **35** Եւ համբարձեալ²⁰ զաչս իւր ի վեր եւ²¹ ետես

հոգւոյ ակամբ²² զՔրիստոս եկեալ բազում հրեշտակօք եւ դասիւք²³ մարտիրոսօք. եւ²⁴ բերեալ նմա պսակ անթառամելի²⁵, եւ քաջալերեալ զօրացուցանէր զնա²⁶ ի մարտին, եւ խոստանայր նմա զօթեվանս²⁷ լուսեղէնս²⁸։ **36** Վասն որոյ պայծառացաւ զեղ երեսաց նորա²⁹, եւ ամբարձեալ զձեռն³⁰ իւր յերկինս, աղաղակեաց եւ ասէ. «Հաւատա՛մ ի Քրիստոս Աստուածն իմ, յարարիչն³¹ երկնի եւ երկրի»։ **37** Եւ վազեալ³² ի ձեռաց նոցա, անկաւ³³ յերկիր եւ զհռդն խաչակնքեալ՝ արկանէր ի բերան³⁴ իւր եւ ասէր. «Ա՛ստ սպանեցէ՛ք³⁵ զիս վասն Քրիստոսի»։

38 Յայնժամ անօրէնքն³⁶ դիմեցին ի վերայ նորա իբրեւ զշուն կատաղի, եւ³⁷ քարիւ եւ փայտիւ հարին զգլուխ նորա, մինչ զի ուղեղն³⁸ ի վայր թա-

¹ ՂՅ օրհնեցէք

² Ձ > եւ։ ԾՁ այսաւր

³ Մ օրհնել զիս] հալալ արեք... նման Յակովկայ, Կ > նման Յակովկայ, Ձ Յակովբայ

⁴ Ծ տարեալ] տարածեալ։ ԿՀՁՂՃՅ ծնողացն

⁵ Մ > խաչակնքեալ։ ԾԿՀՀՁ արհնեցին

⁶ Ձ > զօրացուցիչն

⁷ ՀՂՄ > երթ ի խաղաղութիւն

⁸ ԾՃ տէր Աստուած] ինքն Քրիստոս

⁹ ՀՂ > եւ ինքն Քրիստոս եղիցի ընդ քեզ

¹⁰ Կ > զնա։ Ձ անարինացն, Մ > անօրինացն

¹¹ ԿՀՂՄՅ դատին։ Մ յղեաց

¹² ԿՁՅ > եւ

¹³ ՀՂ > եւ թլփատեցէք

¹⁴ ԾՃՄ զդա եւ թլփատեցէք] եւ թլփատեցէք զդա, Կ զնա] զդա

¹⁵ ԾՃ կանգնեցաւ սուրբն

¹⁶ ԿՄ տանիլ

¹⁷ ԾԿՃ > հեծեալ ի ձին սատանայի եւ

¹⁸ ՀՀՂՅ > եւ։ ԾԿՃ աստէն] եւ աստ

¹⁹ ԾՃ ~ մեռանելոց եւ (Ճ + վասն անուան նորա), Յ մեռանելոյ

²⁰ Մ ամբարձեալ

²¹ ԾՃ > եւ

²² ԾՃ ակամբն

²³ ԿՄ դասուք

²⁴ ԾՃ > եւ

²⁵ Կ > եկեալ բազում... պսակ անթառամելի

²⁶ Կ զօրացուցանէ, ԾՀՀՅ ~ զնա զօրացուցանէր

²⁷ Մ > նմա։ Ծ զաւթեւանսն, Հ զօթեւանս, ՁՃ զաւթեւանս, Մ օթեվանս

²⁸ ԾՀՀՄՅ լուսեղէն

²⁹ Ճ երեսացն, ԾՃ նորա + իբրեւ զսրբոյն Ստեփանոսի (Ճ Ստեփաննոսի)

³⁰ ԾՃՅ համբարձեալ։ ԾՃ զձեռս

³¹ Ծ յարարիչն, Ղ արարիչն

³² Յ յերկրի։ Կ վազեաց, Յ վազել

³³ Կ եւ անկաւ

³⁴ ԾԿՃ արկ] արկանէր։ ԾՀՀՂՃՅ բերանն

³⁵ ՀՂ սպանեցէք, Ձ սպանեցէք

³⁶ Ձ անարեւնքն

³⁷ Մ > եւ

³⁸ ԾԿ ուղիղ գլխոյն, Ձ ուղիղն, Ճ արիւնն եւ ուղիղն ի միասին, Մ ուղիղն

փեցաւ: **39** Եւ նա¹ անկաւ ի մէջ նոցա² ցա³ իբրեւ զմեռեալ, մինչ զի³ բազմաց մաց ասել թէ մեռաւ: **40** Եւ նա⁴ յանկարծակի ուշաբերեալ⁵ եւ ելեալ նստաւ, եւ արեամբն իւրով օծանէր զերեսն⁶ եւ ասէր. «Ահա բաժակ անապական⁷, զոր արբի, եւ մահ պատուական⁸, որ այսօր⁹ ինձ հանդիպեցաւ»: **41** Եւ ասեն անօրէնքն¹⁰. «Մի՛ երկնչիր, մի՛ բան խօսեաց, եւ մեք դեղօք ողջացուցանենք¹¹ զքեզ»: **42** Եւ նա դարձեալ դաւանեաց զՔրիստոս Աստուած եւ կրկին անգամ խաչակնքեալ¹² զհոդն՝ արկանէր ի բերանն¹³ եւ զձեռն խաչակից արարեալ¹⁴ ի վերայ սրտին՝ զոչէր¹⁵ մեծաձայն եւ ասէր¹⁶. «Հարէ՛ք զիս եւ սպանեցէ՛ք, զի ես¹⁷ ծառայ Քրիստոսի եմ¹⁸»:

43 Եւ տեսեալ անօրինացն զհամ-

բերութիւն քաջ նահատակին¹⁹, թողին զնա եւ²⁰ զնացին առ դատին²¹ եւ ասեն. «Խաբեբայն այն ո՛չ դադարէ²² ի դաւանելոյ զՔրիստոս Աստուած²³»: **44** Եւ նա ասէ²⁴. «Ընդէ՛ր ոչ սպաննէք²⁵ զնա». եւ նոքա²⁶ ասեն. «Սպաննաք զնա²⁷, եւ նա նոր կենդանացաւ²⁸»: **45** Եւ հրամայեաց դատին երթալ²⁹ քարկոծել զնա³⁰: **46** Եւ նոցա³¹ երթեալ ողորանօք խրատ տային նմա՝ առնել զկամս դատաւորին: **47** Եւ նա ասէ. «Երթիցուք³² առ դատաւորն»: **48** Եւ նոցա³³ ուրախացեալ, տանէին զնա առ դատին³⁴: **49** Բսկ զօրեղ զօրականն³⁵ Քրիստոսի եւ քաջ մենամարտիկն³⁶ զցաւ³⁷ անձինն³⁸ ի

¹ ԾՀԶՄՅՅ > նա

² ԾՃՄ > ի մէջ նոցա

³ Ճ մինչեւ, ԾՃ > զի

⁴ ԿՃ > նա

⁵ ՁՅ յուշաբերեալ

⁶ Ծ աւծանէր: ԾԿՁՃ զերեսս (ԾՃ զերեսն) իւր

⁷ ԾԿՃ ~ անապական (Ճ ամպակ) բաժակ

⁸ ՀՂ > զոր արբի, եւ մահ պատուական

⁹ Ձ > որ: Ծ այսաւր

¹⁰ Ձ անեն] ասեն: ԾԿՃ եւ տեսեալ անօրինացն ասեն] եւ ասեն անօրէնքն

¹¹ Ձ դեղաւք: Կ ողջացնենք

¹² Կ խաչիւ դրոշմեալ] խաչակնքեալ

¹³ ԾՃ > եւ կրկին անգամ... ի բերանն

¹⁴ ԾԿՃ խաչակնքեալ] խաչակից արարեալ

¹⁵ Մ > եւ կրկին անգամ խաչակնքեալ... զոչէր

¹⁶ Ձ ի մեծ ձայն] մեծաձայն: Մ բարձրաձայն եւ ասաց] մեծաձայն եւ ասէր

¹⁷ ԾԿՁՃ սպանէք, ՀՂՅ սպաննեցէք: Ծ > ես

¹⁸ Ձ ~ եմ Քրիստոսի

¹⁹ ԿՄ սրբոյն] քաջ նահատակին

²⁰ ԾԿՃ զարմացեալ] թողին զնա եւ

²¹ ԾՁՃ դադին

²² Յ դադարէր

²³ ԾԿՃ զՔրիստոս ճշմարիտ Աստուած դաւանեաց խաբեբայն այն] խաբեբայն... զՔրիստոս Աստուած

²⁴ Ծ ասէր

²⁵ Ճ սպանէք

²⁶ ԾԿՃ > նոքա

²⁷ ԾՀԶՂՃ > զնա

²⁸ Մ > եւ նա ասէ ընդէր... կենդանացաւ

²⁹ ՁՃ դադին: Մ եւ ասաց դատին] եւ հրամայեաց դատին երթալ: Ձ > երթալ

³⁰ Ծ > դատին երթալ քարկոծել զնա

³¹ ԾՁ նոքա] նոցա

³² ԾԿՃ երթայց

³³ ԾՃ նոքա

³⁴ ԾՀԶԿՃ առեալ տանէին: ԾՁՃ դադին

³⁵ Ծ զաւրեղ, Ձ զաւրականն

³⁶ Կ զօրեղ զօրականն Քրիստոսի զտկարութիւնն եւ, Մ սուրբ վկայն Քրիստոսի] զօրեղ զօրականն... մենամարտիկն

³⁷ ԾՃ զտկարութիւն մարմնոյն զցաւս (Ճ եւ զցաւ)

³⁸ Ձ անձին իւրոյ

բաց եղեալ եւ ելեալ¹ եկն ի տեղին², ուր գուրացութեան ձին էր հեծեալ, եւ³ ձայնեաց մերձաւոր⁴ քրիստոնէիցն, թէ. «Աստ հեծայ զսեաւ ձին, եւ⁵ աստ մեռայց վասն իմ Քրիստոսին⁶»:

50 Եւ տեսեալ անօրինացն⁷ զճմարիտ⁸ հաւատ⁹ նորին, քարիւ եւ փայտիւ հարեալ ջարդեցին¹⁰ զամենայն մարմին նորա¹¹: **51** Եւ նա քաղցրութեամբ¹² աւանդեաց զհոգին իւր առ Աստուած ի ձեռս հրեշտակաց¹³: **52** Եւ առեալ անօրինացն¹⁴ զմարմին երանելի մանկանն՝ այրեցին հրով¹⁵:

53 Եւ ի գիշերին այնմիկ լոյս պայծառ¹⁶ ծագեաց ի վերայ նորա, եւ անօրէնքն¹⁷ ամօթով գլխակոր եղեն¹⁸: **54** Եւ յետ երից¹⁹ աւուրց²⁰ հրաման

ետ ամիրայն²¹՝ բառնալ եւ թաղել զմնացեալ նշխարն²² նորա: **55** Իսկ քրիստոնեայքն²³, որ յահէ անօրինացն²⁴ փախուցեալ էին, ժողովեցան ընդ բարեպաշտ ծնողացն²⁵ նորա եւ եկին ի տեղին²⁶: **56** Եւ ծնողքն հանդերձ²⁷ սգոյն ի բաց ընկեցին եւ սպիտակ զգեցան²⁸, եւ աւրհնութեամբ մեծաւ²⁹ գոհութիւն³⁰ Աստուծոյ տային³¹ եւ ասէին. «Ուրախացի՛ք ամենեքեան այսօր³² ընդ մեզ³³, զի հարսանիք³⁴ խնդրութեան է զաւակիս մեր³⁵, ցնծացէ՛ք, քահանայք եւ ժողովո՛ւրդք ամենեքեան³⁶, զի որդեակս մեր զհոգեւոր բաժակն էարբ, մեք արբցուր զմարմնաւոր բաժակն եւ ուրախացուրք³⁷. եւ սաստէին՝ որոց լային եւ կամ ամսոսային³⁸:

¹ Յ ընկեց] եղեալ: Ձ > եւ: ԾՃ > եւ ելեալ

² Կ եկեալ ի նոյն տեղին] եւ ելեալ... տեղին, ղին, Ճ նոյն տեղին

³ ԾԿՃ ~ ձին հեծեալ էր: ԾԿՃ > եւ

⁴ Մ > մերձաւոր

⁵ ԾԿՃ ձին + գորինակ (ԿՃ գորինակն) սատանայի, ԾՀԶԿՃ > եւ

⁶ Ձ Քրիստոս իմ

⁷ Ձ անաւրինացն

⁸ Մ զհաստատուն] զճմարիտ

⁹ Ճ հաւատս

¹⁰ Ծ ջարդեցին զնա, Կ ջարդեալ

¹¹ ԾՃ > զամենայն մարմին նորա (Ճ զնա)

¹² Մ այնու] քաղցրութեամբ, Կ > քաղցրութեամբ

¹³ Մ > ի ձեռս հրեշտակաց

¹⁴ Ձ անաւրինացն

¹⁵ Մ եւ անօրէնքն այրեցին զմարմին երանելի մանկանն] եւ առեալ անօրինացն... այրեցին հրով

¹⁶ ԾԿՀՂՄ յայնմիկ: ԾԿ Ճ սաստիկ] պայծառ

¹⁷ Ծ անօրինաց, Հ անաւրէնքն, Ճ անօրինացն

¹⁸ Մ > եւ անօրէնքն... գլխակոր եղեն

¹⁹ Կ .գ., Ձ յերից

²⁰ ԾՃ > յետ երից աւուրց, Կ աւուր

²¹ ԾԿՃ ամիրայն քրիստոնէիցն (Կ քրիստոնէից)

²² Ղ > զմնացեալ: ԾՃ ոսկերս, Ղ զնշխարս

²³ Ձ քրիստոնեայքն

²⁴ Ձ ահէ: Ձ անաւրինացն

²⁵ Ձ ծնաւդացն

²⁶ Ղ > ի տեղին

²⁷ ԾՃ ծնողքն (Ճ ծնողք) նորա, Յ ծնողացն: ԾՅ զհանդերձ

²⁸ Ճ սգեցան

²⁹ Ճ > մեծաւ

³⁰ ՂՅ օրհնութեամբ: ԾՀՂՃ գոհութիւնս

³¹ ԾՀՃ ~ տային Աստուծոյ

³² Ճ ~ այսօր ամենեքեան

³³ Հ ~ այսօր ամենեքեան: ՀՀՂՅ ~ այսօր (Ձ այսաւր) ընդ մեզ ամենեքեան

³⁴ ՀՀՂ հարսանիս

³⁵ ԾՃ մերոյ

³⁶ ԾՀՀՂՃ > ամենեքեան

³⁷ ԾՃ եւ ծնողքն հանդերձ... ուրախացուր՝ մասը 57րդ նիսդս-ից յետոյ է

³⁸ ՀՀՂՅ > կամ: ԾՃ > եւ սաստէին... ամսոսային

57 Եւ առեալ զմնացեալ մասն նշխարացն¹ նորա, սրբազան եպիսկոպոսն Ստեփանոս² ամենայն բազմութեամբ քահանայիցն³ եւ ժողովրդոցն ւարինէին⁴ զԱստուած, որ ի⁵ ձմեռնացեալ ժամանակիս վարդ փթթեցոյց մեզ հոտով անուշութեան⁶։ Թեան⁶։ 58 Եւ տարեալ եղին յեկեղեցին՝ ի ներքոյ բեմին⁷, ուր ինքն⁸ դրոշմեալ էր զտեղին⁹, սաղմոսիւք եւ օրհնութեամբ¹⁰, ի փառս Արարչին¹¹։

59 Կատարեցաւ սուրբ վկայն Քրիստոսի յամսեանն¹² Փետրվարի¹³ ԻԲ¹⁴, ի տօնի ՃԾ. հայրապետացն, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ¹⁵։

¹ ԾՃ մասուննա։ ԾՀՂ նշխարաց, Յ ի նշխարաց

² Ծ Ստեփանոսն, ՀՂՅ Ստեփանոս, ձ տէր Ստեփանոսն

³ ԿՄ քահանայից

⁴ ՀՀՂՅ եւ օրհնէին (ՀՀ ւարինէին)

⁵ Կ > ի

⁶ Մ եւ եկեալ ծնողաց նորա, եւ սրբազան եպիսկոպոսն Ստեփանոսն՝ քահանայիւք եւ բազմութեամբ ժողովրդոց] իսկ քրիստոնեայքն որ յահէ... անուշութեան, ԾՃ > ւարինէին զԱստուած... անուշութեան

⁷ ԾՃ առաջի] ի ներքոյ։ ՁՅ բեմին

⁸ ՁՂՅ եւ ինքն

⁹ Մ եցոյց] դրոշմեալ էր զտեղին

¹⁰ ԾԿՀՀՁՅ արհնութեամբ

¹¹ Մ Քրիստոսի Աստուծոյ] Արարչին

¹² ԾՃ սուրբն Յոհանէս (Ճ Յոհաննէս) ի թուականիս (Ճ թվականիս) մերում .պձգ.] սուրբ վկայն... յամսեանն

¹³ ԾՃ ի փետրուարի

¹⁴ ԿՀՀ ի .իբ., ԾՃ .իբ. (Ճ .իդ.) + ի փառս Քրիստոսի

¹⁵ Մ > կատարեցաւ... Աստուծոյ, ԾՃ > ի տօնի... Աստուծոյ, ՀՅ Աստուծոյ մերոյ

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

[ԱԻՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՑ ԱՆԱՆՈՒՆ ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ]

Մխիթարեան Վենետիկի ձեռ. Հ^{դր} 1091. 152բ-3ա

1 Պատմեաց մեզ պատուական կրօնաւորն Կարապետ եւ ասաց, թէ Բ. (2) կրօնաւոր հանդիպեցան ինձ, մէկի անունն՝ Սիմէոն, ի սուրբ ուխտն Արգելան՝ ի վանսն Տէր Յուսկան որդոյն: 2 Եւ ասացին. «Ի վերին երկրէն ի գալ էաք, եւ եկայք հասաք ի սահմաս Դարօնից բերդին, ի տեղին որ կոչի Ղազարի գոյ, եւ իջավանեցաք անդ՝ ի ճանապարհէն սակաւ ինչ հեռու: 3 Եւ յիջեւանել կարաւանին, փոքր մի հեռացեալ՝ սկսանիմք, եւ զԵրեկոյի ժամն կատարեցաք, եւ տեսաք առաջի մեր Բ. (2) ինչ նշան՝ իբր թէ գերեզմանի, եւ ասեմք մի առ մի, թէ. «Այս գերեզման քրիստոնէից է, կատարեմք ի վերայ սոցա զԱմբիծսն, զկարգ ննջեցելոցն»: 4 Եւ իբրեւ կատարեցաք եւ գնացաք յիջեւանսն մեր, գիշերն Բ.(2)քս մի երազ տեսաք. Բ. (2) գեղեցիկ կտրիճ երեւեցան մեզ, կարմիր եւ կանաչ շուրջառիւ, եւ սկսան շնորհակալու լինել մեզ, եւ ասէին. «Փառաւորէ Աստուած զձեր հոգիդ եւ զծնողացն ձեր /153ա/, որպէս դուք զմեզ մխիթարեցիք». եւ արկեալ ի վերայ մեր գերկոսին շուրջառսն: 5 Եւ մեք ասեմք, թէ. «Աստուծոյ սիրոյն համար ասացէ՛ք մեզ, թէ դուք ո՞վ էք»: 6 Եւ նոքա ասեն. «Ի վաղուց հետէ մեք աստ եմք, եւ նահատակք եմք՝ չարչարեալք վասն անուանն Քրիստոսի. եւ շատ ժամանակ է, որ զձայն Սաղմոսացն Դաւթի եւ Աւետարանին Քրիստոսի չեմք առեալ: 7 Իսկ դուք լսել էտուք մեզ եւ փառաւորեալ մխիթարեցիք զհոգի եւ զմարմին մեր, աւրհնութիւնն Աստուծոյ ի վերայ ձեր եղիցի»: 8 Եւ աներեւոյթ եղեն: 9 Եւ մեք զարթոնցեալք, պատմեցաք միմեանց զմի եւ զնոյն երազն, եւ փառք Աստուծոյ տուաք եւ զոհացաք զնմանէ եւ զսրբոց նորա:

10 Տե՛ս եւ ի միտ ա՛ռ, եղբայ՛ր, եւ զԱմբիծ կարգ ննջեցելոցն ծայրատ մի՛ բարբանջեալ դողանջել, եւ զԱստուած ի բարկութիւն շարժել, աղաչեմ: